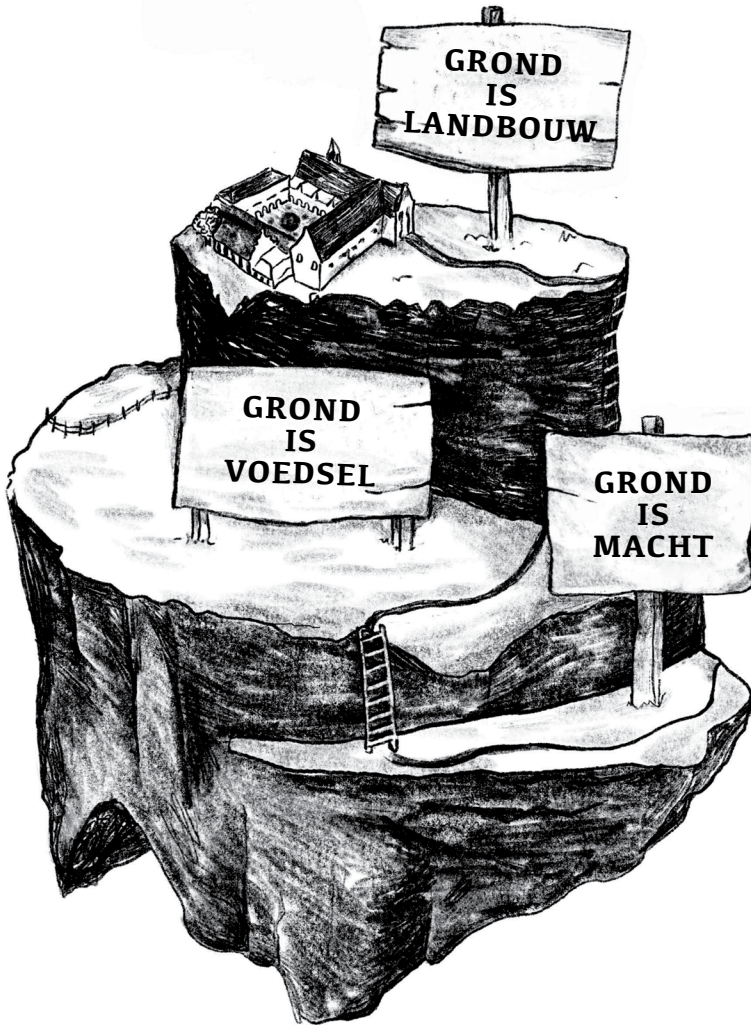

GRONDEN

GENTSE

SESSIES 2024

GENTSE GRONDEN SESSIES 2024

GROND IS LANDBOUW — Sessie I — 18.04.2024

GROND IS VOEDSEL — Sessie II — 16.05.2024

GROND IS MACHT — Sessie III — 13.06.2024

Deze sessies vonden plaats in de Abdijrefter van het Gentse Stadsmuseum, Godshuizenlaan 2, 9000 Gent.

Partners

De Stadsacademie, ILVO, STAM

Auteurs

Hans Vandermaelen, Lotte Christiaens, Maria De Bie, Filip De Rynck, Michiel Dehaene, Koen Dhoore, Caroline Vandekinderen

Organisatie sessies

Jeroen Adam, Esther Beeckaert, Lotte Christiaens, Filip De Rynck, Michiel Dehaene, Koen Dhoore, Eva Kerselaers, Thijs Lambrecht, Charlotte Prové, Griet Roets, Caroline Vandekinderen, Hans Vandermaelen en Glenn Willems

Eindredactie

Hans Vandermaelen, Esther Beeckaert, Michiel Dehaene, Lotte Christiaens, Emma Bierens

Fotografie

© Simon Clément

Illustratie cover

Lisa Debeerst

Vormgeving

Emma Bierens

Verantwoordelijke uitgever

De Stadsacademie t.a.v. Charlotte Prové
Sint-Pietersnieuwstraat 31
9000 Gent
www.stadsacademie.be

Contact

info@destadsacademie.be

Datum uitgave

19 september 2024

Wij danken de panelleden van de avondsessies...

Jeroen Adam, Wiepke Boogaerts, Griet Celen, Sarah De Boeck, Steven De Roo, Filip De Rynck, Michiel Dehaene, Koen Dhoore, Philippe Van Wesenbeeck, Caroline Vandekinderen, Eline Vermeir

Wij danken alle deelnemers aan de namiddag- en avondsessies.

De Gentse Gronden Sessies en deze publicatie werden mogelijk gemaakt dankzij...

**STAD S
ACADEMIE**

met steun van het Bijzonder
Onderzoeksfonds van de Universiteit
Gent, de Vakgroep Architectuur en
Stedenbouw van de Universiteit
Gent en het Erasmus+ cooperation
partnership AESOP4Food

ILVO

Instituut voor Landbouw-,
Visserij- en Voedingsonderzoek

STA·M

met steun van Stad Gent, provincie
Oost-Vlaanderen en Vlaanderen

The AESOP4Food is partially funded by the ERASMUS+ European Union grant program, under grant no. 2021-1-NL01-KA22 0-HED-000023116. Neither the European Commission nor the project's national funding agency is responsible for the content or liable for any losses or damages incurred that are the result of the use of these resources.

All explanations, data, results etcetera contained in this report have been made by the authors to the best of their knowledge and have been approved with care. However, some errors could not be excluded. For this reason, the explanations etcetera are given without any obligations or guarantee by the authors, editors and publisher. They cannot take over any responsibility for eventual erroneous contents.

GENTSE GRONDEN

Gent is een grootgrondbezitter. Het OCMW van Gent erfde bij haar oprichting in 1976 duizenden hectaren plattelandgrond van haar rechtsvoorgangers. Vandaag blijft nog 1.800 hectare over, waarvan het overgrote deel landbouwgrond net buiten Gent. Wat is de toekomst van de Gentse Gronden? Welke rol kunnen ze spelen in de stedelijke uitdagingen van de 21ste eeuw?

Sinds een aantal jaar timmeren verschillende boeren en stedelingen, burgers en middenveldorganisaties, beleidsmedewerkers en onderzoekers aan het debat over de toekomst van de Gentse Gronden. In 2024 klom dat debat naar een nieuw hoogtepunt. Dankzij de tentoonstelling “Gentse Gronden” in het Gentse Stads museum (STAM) maakte het brede publiek voor het eerst (echt) kennis met de eeuwenlange voorgeschiedenis en de hedendaagse betekenis van de Gentse landbouwgronden. Een tijdelijk moratorium op de verkoop creëerde voor het eerst in decennia enige ademruimte om ook beleidsmatig stil te staan bij de toekomst van deze historische erfenis. En met de “Gentse visie op landbouw in en rond Gent”, die in 2023 werd gelanceerd, kreeg het Gentse voedselbeleid een langverwachte landbouwkundige doorstart waarin voor het eerst de potenties van de OCMW-landbouwgronden werden benoemd.

In die context sloegen de Stadsacademie, het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO) en STAM de handen in elkaar. Samen boetseerden ze een reeks “Gentse Gronden Sessies” om, naast de tentoonstelling die de publieke gronden zichtbaar maakte, ook actief het gesprek te faciliteren over de toekomst van de Gentse Gronden. Een ambitie die door het maatschappelijk valorisatiefonds van de Universiteit Gent werd aangemoedigd en financieel ondersteund.

SESSIES 2024

GENTSE GRONDEN

“Grond is Landbouw”, “Grond is Voedsel” en “Grond is Macht”. Drie Gentse Gronden Sessies werden in de steigers gezet volgens de beproefde methode van de Stadsacademiesessies. Dat wil zeggen: een workshop op uitnodiging voor experts in de namiddag, een publiek debat voor een breed publiek 's avonds, met een stedelijke duurzaamheidskwestie op tafel waarvan de complexiteit wordt gekoesterd in plaats van gemedend. De namiddagssessies boden vele tientallen deelnemers een veilige ruimte en daarmee ook de mogelijkheid om in de eerste plaats vanuit een persoonlijke interesse te spreken en pas in tweede instantie vanuit de functie die ze dagdagelijks bekleden binnen de stad, universiteit of andere professionele activiteit. 's Avonds werden daar de vruchten van geplukt, met een zichtbaar ontdooid panel dat hardop een alternatieve toekomst voor de Gentse Gronden durfde verbeelden in interactie met een breed publiek. Tot driemaal toe werd een honderdtal mensen ontvangen in de prachtige Abdijrefter van de Bijloke in Gent.

Dit boekje getuigt over de Gentse Gronden Sessies. Het bundelt een aantal inhoudelijke aspecten, citaten, beelden en essays. Maar bovenal is het bedoeld als uitnodiging en inspiratie voor nieuwe initiatieven die aan de toekomst van de Gentse Gronden willen timmeren.

p. 6 **Grond is Landbouw**
Sessie I — 18.04.2024

p. 24 **Grond is Voedsel**
Sessie II — 16.05.2024

p. 54 **Grond is Macht**
Sessie III — 13.06.2024

p. 72 **Grond is Planning**
AESOP Sustainable Food Planning Conference — 20-21.06.2024

SESSIES
2024

**“We beginnen nog maar
net goed te zien hoe
belangrijk en betekenisvol
het publiek grondbezit
is voor de toekomst van
individuele boeren
én voor het geheel van de
landbouw.”**

Koen Dhoore

SESSIE I — GROND

15

LANDBOUW

De oorsprong van de Gentse Gronden ligt in de late Middeleeuwen. Gent was op dat moment de grootste stad van de Lage Landen. Dat ging hand in hand met een aantal grote uitdagingen, waaronder de zorg voor armen en zieken. Tientallen private initiatieven in Gent speelden een belangrijke rol om een deel van de sociale noden op te vangen. Voor rijke burgers en geestelijken was het een uiting van naastenliefde, maar ook sociale controle en prestige speelden een rol. Om hun werking te financieren, waren de initiatieven op zoek naar een stabiele bron van inkomsten. Die vonden ze in het bezit van plattelandsgrond. Via schenkingen, maar ook heel wat aankopen, verwierven ze op korte tijd duizenden hectaren plattelandsgrond in de ruime omgeving rond Gent. Naast geldelijke pachtinkomsten waren de gronden ook een belangrijke bron van voedsel en brandstof (hout en turf). Dat een deel van de pachtvergoedingen in natura betaald werd, hoeft niet te verwonderen. Voor de organisatie van stedelijke armen- en ziekenzorg was immers ook voedsel en brandstof nodig. Zeker in crisistijden, wanneer marktprijzen voor beide grondstoffen hoog opliepen, garandeerde het grondbezit op het platteland een stabiele en dus erg strategische stroom van voedsel en brandstof buiten de markt om. Na de Franse Revolutie kwamen de gronden in handen van publieke instellingen die de armen- en ziekenzorg organiseerden, maar bleef het argument over de gebruikswaarde volledig overeind.

Voor de gebruikers was het pachten van Gentse Gronden altijd iets bijzonders. Landbouwers getuigen dat pachten bij een publieke instelling tot voor kort altijd “een droom” was, “een voorrecht”, “alsof je de lotto gewonnen hebt” en waarbij je “alle voordelen genoot als was je eigenaar van de grond”. Want, zo klinkt het dan, “publieke instellingen verkopen niet en sterven niet”. Dit in tegenstelling tot het pachten van landbouwgrond van private personen, waarbij af en toe erfeniskwesties opduiken en waarbij je als gebruiker altijd riskeert de toegang tot grond te verliezen. Het pachten van publieke grond kwam vrijwel met de garantie dat de gronden

generatie op generatie konden worden doorgegeven. Ze waren het fundament waarop heel wat landbouwbedrijven werden gebouwd. De langetermijnzekerheid was een uitnodiging om in de zorg voor de bodem te investeren, want boeren hadden ook de zekerheid dat ze daar later zelf de vruchten van zouden plukken. Het OCMW en haar voorgangers hadden ook heel wat verbindingsfiguren en personeel in dienst die bruggen bouwden tussen de eigenaar en de gebruikers van de Gentse Gronden.

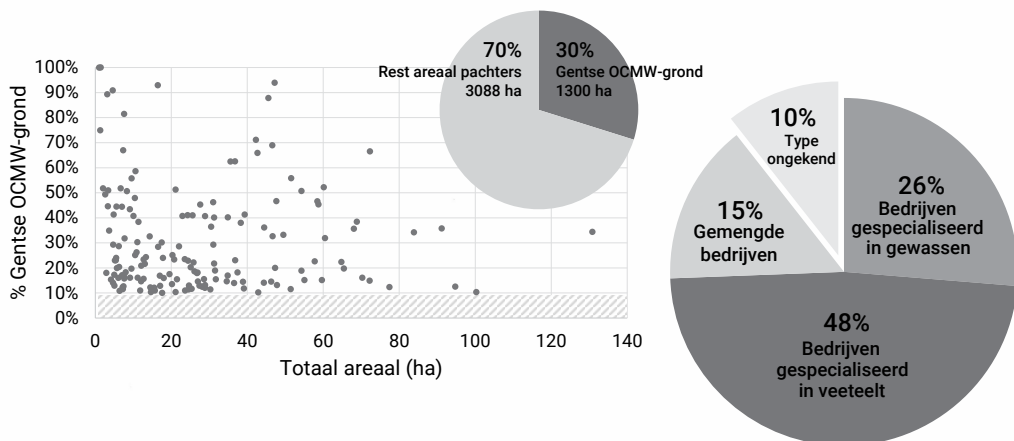
De Gentse Gronden bleven eeuwenlang stabiel, van de late Middeleeuwen tot het begin van de 20ste eeuw. Het patrimonium telde ruim 5.000 hectare grond en meer dan 100 hoeves. Aan die continuïteit kwam vrij abrupt een einde in de tweede helft van de 20ste eeuw. De hele samenleving veranderde op dat moment drastisch: verstedelijking, industrialisering, landbouw voor wereldmarkt en goedkoop voedsel, de ontwikkeling van een nieuw en integraal welzijnsbeleid... In een eerste fase (1960-1980) verdwenen heel wat Gentse Gronden door grote ruimtelijke ontwikkelingen, waaronder de uitbreiding van de Gentse haven en de aanleg van de E17 en E40. Rond 1980 brak een tweede fase aan waarbij Gentse Gronden bewust verkocht werden door hun nieuwe eigenaar, het in 1976 opgerichte OCMW van Gent. De opbrengsten werden gebruikt om grote ambities van het nieuwe OCMW te financieren. Die verkoop ging de daaropvolgende decennia onverminderd voort – op de achtergrond, dossier per dossier, met weinig tot geen merkbare consequenties en ook opvallend weinig protest of bezwaar.

Pas sinds enkele jaren kwam de historische erfenis van de Gentse Gronden opnieuw onder de aandacht. Er kwam protest tegen de voortdurende verkoop. Er werden linken gelegd met het stedelijk voedselbeleid en later ook de Gentse visie op landbouw. Van 2021 tot eind 2024 werd een moratorium ingesteld op de verkoop (op de landbouwgronden, niet op de hoeves en gronden in andere bestemmingen).

Vandaag bestaat het patrimonium nog uit 1.800 hectare grond, waarvan het overgrote deel landbouwgrond, en slechts een paar hoeves. Meer dan 90% ligt buiten Gent, maar doorgaans

wel op fietsafstand van de stad. Het gaat niet over versnipperde percelen, maar vaak over clusters van aaneengesloten percelen landbouwgrond. Alle gronden kennen een actief gebruik.

Op de Gentse Gronden zijn vandaag 160 landbouwbedrijven actief, die voor meer dan 10% van hun areaal op grond van het OCMW van Gent werken. Gemiddeld gaat het zelfs over 30% van hun areaal. 160 boerderijen zijn dus erg afhankelijk van de Gentse Gronden. Of anders gesteld: Gentenaars hebben een stevig grondaandeel in 160 landbouwbedrijven in de omgeving van de stad. Een kwart van deze bedrijven is gespecialiseerd in akkerbouw en tuinbouw, een kleine helft is gespecialiseerd in veehouderij (vooral melkvee) en 15% zijn gemengde bedrijven.

Welk perspectief krijgen deze landbouwers op Gentse Gronden? Welke verwachtingen hebben Gentenaars van de boerderijen waar ze een structureel grondaandeel in hebben? Kan publieke grond ademruimte bieden voor landbouwers die willen verduurzamen? Als de 160 "Gentse Gronden-boerderijen" gemiddeld 30% op publieke grond werken, dan is er dus gemiddeld ook 70% overige grond. Kan er via de publieke grond ook aan de toekomst van die overige grond gewerkt worden? Hoe kan dit schaafeffect zowel in het voordeel van landbouwers als in het voordeel van de Gentenaar worden ingezet?

GENTSE GRONDEN

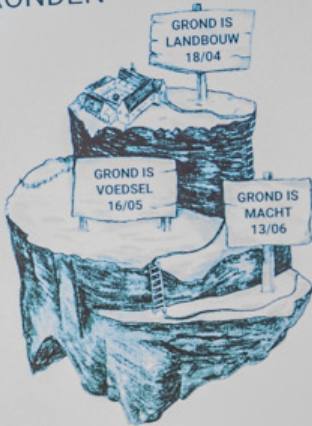

GROND IS

LANDBOUW

GRONDEN

GENTSE

STAD & ACADEMIE
ILVO
STAM

Sessie I Grond is Landbouw

Donderdag 18 april 2024
Abdijrefter STAM, Gent

SESSIES

GENTSE GRONDEN

Een greep uit de namiddagsessie en het gesprek 's avonds met...

- **Griet Celen** staat aan het roer van de afdeling Landinrichting en Grondenbank van de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) en is één van de pleitbezorgers van een actiever grondbeleid voor landbouw.
- **Steven De Roo** is melkveehouder in Afsnee en actief op Gentse Gronden.
- **Koen Dhoore** is landbouwdocent bij Landwijzer, een organisatie die al meer dan 20 jaar jonge boeren opleidt in de biologische en biodynamische landbouw.

Steven De Roo

“50 van de 70 hectare van ons bedrijf is Gentse publieke grond. Mochten die gronden plots verkocht worden, betekent dat het einde van ons bedrijf. De zekerheid op lange termijn, die er vroeger voor die 50 hectare wel was, is er vandaag niet. Maar die heb je wel nodig om grote investeringen te kunnen rechtvaardigen.”

Griet Celen

“De Vlaamse Grondenbank wordt vandaag voor heel veel functies ingezet: voor natuur, bos, water, havenuitbreiding, infrastructuurprojecten, enzovoort. Maar er is geen structurele werking rond landbouw en transitie. Landbouw komt enkel in beeld als flankerend beleid. Ik hoop vurig dat er een mandaat en financieringslijn komt voor de Vlaamse grondenbank om de noodzakelijke transitie in de landbouw te ondersteunen. Publieke landbouwgrond zou deel kunnen uitmaken van een dergelijk project.”

GROND ^{IS} LANDBOUW

Eva Kerselaers — Beleidsmedewerker Land- en Tuinbouw, —
Dienst Economie, Stad Gent —

“Een open oproep rond publieke grond, zoals de Stad Gent dit jaar lanceerde, spreekt zowel startende als gevestigde landbouwers aan. Ruimte is echt een basisnood om aan landbouw te kunnen doen. Maar het is ook een hefboom voor transitie. Boeren kunnen met die extra ruimte nieuwe dingen proberen. Die testen kunnen zich dan weer vermenigvuldigen, binnen het landbouwbedrijf zelf, maar ook bij andere landbouwers.”

Steven De Roo —

“De landbouwers zijn de eersten die de gevolgen van klimaatverandering voelen. Onze opbrengsten worden minder, omdat onze teelten mislukken. Dus zijn we op zoek naar robuustere soorten. Zo kijken we al lang naar grasklaverluzerne in ons teeltplan. Dat zijn diepwortelende soorten, die bij gebrek aan neerslag dieper in de bodem water vinden. We zijn niet door de wetgeving, maar door de natuur, verplicht om ons aan te passen.”

Koen Dhoore —

“Het pilootproject in Mendonk is een goed voorbeeld: vraag aan de boeren dat ze met een project komen. Dat schept vertrouwen vanuit Stad Gent. Door eerst een duidelijk beleid te bepalen, kan men aan de boeren vragen hoe zij dit in hun bedrijf kunnen invullen. Zo’n overeenkomst met een openbaar bestuur op publieke gronden geeft de landbouwers weer toekomstzekerheid op lange termijn.”

GENTSE GRONDEN

GROND LANDBOUW

Aan tafel!

Koen Dhoore — Landbouwdocent bij Landwijzer

1902. De familie Scheele krijgt bezoek van Victor Blommaert, rentmeester van de Burgerlijke Godshuizen in Gent. Het jaarlijks bezoek is een gebeurtenis die de normale gang van zaken op de afgelegen boerderij in de polders van Zaamslag voor enkele dagen doorbreekt. De reis van de rentmeester vanuit Gent naar het verre Zeeland is een hele onderneming, eerst een eind met de trein, daarna gaat het verder met paard en kar. De lange terugreis kan onmogelijk nog dezelfde dag plaatsvinden, het wordt vanzelf een meerdaags bezoek met overnachting, en dus reist het gezin van de rentmeester mee.

Familie Scheele, Paviljoenhoeve, Zaamslag, ca. 1900, familie-archief

Aan het bezoek zitten wat plichtplegingen en tradities vast. Voor de ontvangst is iedereen “op zijn paasbest”, en er is een afspraak gemaakt met een fotograaf om een herinnering aan het gebeuren vast te leggen. Centraal op de foto staat de tafel waarrond de gezinnen elkaar ontmoeten. Er is wat spanning rond de regieaanwijzingen van de fotograaf, maar voor en na het nemen van de foto is er gemoedelijkheid rond de tafel.

Natuurlijk zal de rentmeester bij de rondgang zijn ogen de kost hebben gegeven en aantekeningen hebben gemaakt. Maar de gesprekken aan die tafel kunnen onmogelijk alleen gegaan hebben over de staat van het pachtgoed, wensen en verzuchtingen van de pachter of het afhandelen van afspraken over productie en pachtsommen.

Wat de foto uitstraalt is een bijna vanzelfsprekende vertrouwelijkheid die alleen kan bestaan tussen mensen die elkaar ook echt vertrouwen, respecteren en vermoedelijk zelfs waarderen, omdat ze elkaar kennen en weten wat ze aan elkaar hebben. De zorg die pachter en rentmeester delen is op de achtergrond zeker aanwezig, maar ligt hier op het moment van deze foto nog ver in de toekomst. Het is de zorg dat wat doorheen vele generaties werd opgebouwd, bij de volgende generatiewissel in even zorgzame handen overgaat.

“Ik zal voorbij zijn, en het hof zal duren ...”

Een eeuw later ... Er is geen rentmeester meer die jaarlijks de pachthoven langsgaat. Het ploegje ambachtslui dat op regelmatige basis de nodige eigenaarsherstellingen gaat uitvoeren is al jaren ontmanteld. Er gaan nog wat brieven heen en weer, aanvankelijk nog op papier, geleidelijk ook steeds meer digitaal. En er wordt geld overgeschreven. Daar is op zich niet echt een tafel voor nodig.

En dan is er op een dag telefoon met de vraag voor een bezoek, of een uitnodiging om naar de stad te komen. Daar zit je dan na jaren - of na generaties, een eeuw is immers zo voorbij – als pachter voor het eerst weer aan een tafel waar de pacht ter sprake komt. Het gesprek gaat niet over hoe het

verder gaat, maar over de voorgenomen verkoop van de grond en over het voorkeepsrecht. Het voelt een beetje onwezenlijk. Een langdurige, soms eeuwenoude band, misschien niet van samenwerking, maar dan toch samen in dezelfde richting naar de toekomst kijken, wordt ambtelijk en zakelijk doorgeknipt.

Het is een grote tafel, veel te groot voor twee mensen. De tafel waar er meer zaten, de tafel waar de beslissing is gevallen om de grond te verkopen, dat was op een andere plek, en daar was jij niet bij.

Met de Gentse Gronden Sessies werd dit jaar op gezette tijden verzamelen geblazen rond een nieuwe tafel. Zowel in de expertensessies als in de publieksdebatten werd de tafel groter gemaakt dan ze ooit is geweest, en waren boeren opnieuw volwaardige gesprekspartners.

De nieuwe tafel stond weliswaar niet op een boerderij, maar de keuze om de Gentse Gronden Sessies in de historische gebouwen van de Bijlokeabdij te organiseren, bracht de tafel terug naar een stuk oorspronkelijke context van het publiek grondbezit, van waaruit het inzetten van deze gronden opnieuw toekomstgericht vorm kan krijgen.

“Zowel in de expertensessies als in de publieksdebatten werd de tafel groter gemaakt dan ze ooit is geweest, en waren boeren opnieuw volwaardige gesprekspartners.”

De expertensessies waren een heel bijzondere ervaring. Ze hebben aangetoond wat er mogelijk is wanneer mensen samenkomen die in alle openheid en vrijheid het beste van hun kennis en ervaring met elkaar delen. Het was een voorrecht om getuige te kunnen zijn van de ernst en de gedrevenheid waarmee experts vanuit zoveel verschillende

achtergronden en invalshoeken zich over dit vraagstuk hebben gebogen. De expertensessies in de namiddag getuigen van de betrokkenheid en de zorg voor de samenleving bij de deelnemers en hebben zonder twijfel de publieksdebatten op een onvervangbare manier gevoed.

Ook de publieksdebatten 's avonds vormden een teken van hoop. Er klonk voor mij – vooraf gehoopt maar toch nog onverwacht – in de inbreng van het publiek een ontluikend gevoel door dat “wij” iets te zeggen hebben over “onze” gronden.

Hoe zorgen we er nu voor dat het waardevolle van die brede pacht-tafels niet verdamppt? Hoe kunnen we de latent aanwezige mogelijkheden vasthouden?

Hopelijk gaan de instellingen die publiek agrarisch grondbezit beheren op termijn weer vanzelfsprekend met hun pachters aan tafel zitten, en liefst voor andere besprekingen dan pachtopzeg, verkoop en recht van voorkoop. Bij wijze van tussentijds, persoonlijk en nog onvolledig verslag alvast enkele aanbevelingen:

Een aanzienlijk deel van het publiek patrimonium werd geschonken. Herinner u de maatschappelijke intenties van de schenkers.

Die maatschappelijke intenties volgden en volgen in hun verwoording en toepassing de tijdsgeest (armenzorg, bestrijding van de honger...) maar de innerlijke betekenis en bedoeling geldt tot op vandaag: afstand van eigendom en eigenbaat ten bate van de samenleving. Het in beheer houden van deze schenkingen is een belangrijke verantwoordelijkheid.

Ontwikkel samen met alle andere publieke grondbezitters een gemeenschappelijke visie over het grondbeheer.

Niet enkel de lokale besturen, OCMW's en agentschappen van de overheid hebben gronden in bezit. Er zijn nog andere (semi-) publieke instellingen, zoals kerkfabrieken en dergelijke, die grond bezitten. Een eerste vraag zou al kunnen zijn waar gronden samengevoegd of geruimd kunnen worden. Maar wellicht is het zinvol om de vraag nog breder te trekken: wat is vandaag nog de zin en betekenis van heel dit versnipperde verhaal? Welke nieuwe mogelijkheden ontstaan voor de landbouw als al deze beheerders voor het geheel van het “collectief grondbezit” een gezamenlijke ruimtelijke visie uitwerken?

Verkoop geen landbouwgrond. Koop waar mogelijk en noodzakelijk grond om waardevolle entiteiten te versterken of te behouden.

Goede huisvaders kopen grond in plaats van hem te verkopen. Ook andere publieke actoren die actief zijn in de open ruimte (VLM, ANB...) kopen grond, en zoeken middelen en mogelijkheden om via een aankoopbeleid sterke entiteiten of clusters te vormen en er vervolgens langverwachte maatschappelijke doelen mee te realiseren.

Stel rentmeesters aan die de band tussen pachter en eigenaar verzorgen.

In vertrouwen samenwerken kan op het vlak van maatschappelijke meerwaarden (meervoud) heel veel mogelijk maken, maar dat kan alleen als er überhaupt een samenwerking is, als partijen elkaar kennen, een gezicht hebben en weet hebben van elkaars bestaan. Wie zijn de Victor Blommaerts van de 21ste eeuw?

Vertrouw de pachters, roep hen op om zelf voorstellen te doen die een aangename, diverse, multifunctionele ... landbouwomgeving ten goede komen. Ondersteun hen bij de uitvoering ervan. Toon waardering.

Vaak wordt ervan uitgegaan dat randvoorwaarden voor maatschappelijke meerwaarde enkel mogelijk zijn bij het opnieuw verpachten van vrijgekomen gronden, maar ook bij lopende pachten kan een nieuw pachtcontract aangeboden worden, waarin de pachter in ruil voor (zelf voorgestelde) bijkomende inspanningen pachtzekerheid krijgt op lange termijn. Steun betekent niet noodzakelijk een financiële ondersteuning. Ook hulp bij de planning, bijstand in het aanvragen van een eventuele vergunning voor de voorgestelde maatregelen, wegwijs maken in bestaande adviesmogelijkheden of premies bij de uitvoering, tips voor bekendmaking, zodat het bedrijf en de landbouw positief in de kijker komen...

**Geef de pachters langdurige zekerheid.
Beschouw de actuele pachtwet niet als norm voor
pachtovereenkomsten. Stel pachtovereenkomsten
op vanuit de noden van het landbouwbedrijf in
plaats van de vrijheid van de eigenaar.**

De onzekerheid is een belangrijk thema in de actuele malaise in de landbouw. De zekerheid inzake grondgebruik is naar een triest dieptepunt gezakt door de recente wijzigingen in de pachtwet. Juist op dit vlak beschikt de publieke grondbeheerder over de mogelijkheid om langdurige pachtcontracten met grote zekerheid voor de pachter als signaal en voorbeeld te stellen.

We beginnen eigenlijk nog maar pas goed te zien hoe belangrijk en betekenisvol het publiek grondbezit is voor de toekomst van individuele boeren én voor het geheel van de landbouw. Die toekomst moeten we samen vorm geven. Dat gebeurt in een gesprek tussen mensen, aan een tafel.

Waar zetten we onze tafel neer? Wie zit daar mee aan de tafel? Zitten daar ook boeren? En wordt met die boeren alleen gesproken als

“Wie zijn de Victor Blommaerts van de 21ste eeuw?”

het einde verhaal is, nadat aan andere tafels zonder hen óver hen is gesproken? Of mogen er opnieuw gesprekken zijn aan de boerentafel, over hoe “het” met ons gaat en hoe “het” verder gaat?

Natuurlijk kijken we aanvankelijk allemaal nog een beetje onwennig en gespannen in de lens, maar na de momentopname is er plaats voor gemoedelijkheid rond de tafel, en groeit opnieuw de waardering en het vertrouwen.

GENTSE GRONDEN

GROND LANDBOUW

“De noodzaak van grondverkoop om sociale doelen veilig te stellen, is een weinig geruststellend perspectief op de lange termijn. Dit noopt tot een denkoefening over de actuele sociale betekenis van het patrimonium.”

Caroline Vandekinderen

SESSIE II – GROND

Armen- en ziekenzorg in het laatmiddeleeuwse Gent werd verzorgd door tientallen private initiatieven. Rijke burgers en geestelijken brachten er christelijke naastenliefde mee in de praktijk, maar trachtten er ook de sociale orde mee te bestendigen en genoten sociaal prestige. Bij sommige initiatieven zoals hospitalen vonden mensen onderdak, andere waren gericht op materiële ondersteuning en organiseerden onder andere broodbedelingen. Lang niet iedereen met sociale noden werd geholpen. De hulp die werd geboden was dan ook geen recht, maar een gunst – en dat zou het nog vele eeuwen blijven.

Na de Franse revolutie werd armen- en ziekenzorg een taak van de overheid. In elk lokaal bestuur werden twee nieuwe publieke instellingen opgericht. De Burelen van Weldadigheid zetten het werk van de vroegere parochies verder. De Burgerlijke Godshuizen werden verantwoordelijk voor onder meer het beheer van de oude hospitalen. Het grondbezit van de tientallen private initiatieven die hen voorgingen werd overgeheveld naar de twee publieke instellingen. De verkoop of het verlies van de gronden, zo klonk het, zou immers “desastreuze en onvermijdelijke gevolgen” hebben en de armen in Gent tot “alle wanhoop” drijven. Dit is het punt waarop de Gentse Gronden publieke gronden werden. Het was geenszins toeval dat de nieuwe eigenaars op hun beurt het grondbezit koesterden. De Gentse Gronden bleven immers een essentiële bron van inkomsten. 30% van alle uitgaven van de hospitalen ging naar voedsel, de bedeling van voedsel en brandstof bleef erg belangrijk, en de gronden dekten tot 60% van alle uitgaven. In 1924 werden de twee Franse instellingen samengevoegd tot de zogenaamde Commissies van Openbare Onderstand (COO). Het historisch grondbezit volgde.

In 1976 werden de Stedelijke Centra voor Openbaar Welzijn (OCMW's) opgericht. Dat ging gepaard met een fundamentele verschuiving van liefdadigheid naar integraal welzijnsbeleid, van sociale gunsten naar sociale rechten.

Een nieuwe federale wet stelde daarover het volgende:

Art 1. “Elke persoon heeft recht op maatschappelijke dienstverlening. Deze heeft tot doel eenieder in de mogelijkheid te stellen een leven te leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid. Er worden openbare centra voor maatschappelijk welzijn opgericht die, onder de door deze wet bepaalde voorwaarden, tot opdracht hebben deze dienstverlening te verzekeren.”

De nieuwe OCMW's vervingen de COO's. Het grondbezit werd opnieuw overgeheveld. 5000 hectaren plattelandsground en meer dan 100 hoeses kwamen op die manier in handen van het pas opgerichte OCMW van Gent. Het OCMW van Gent was absolute pionier in het uitdenken en uitrollen van nieuw sociaal beleid. Dat ging gepaard met nieuwe infrastructurele noden, onder andere voor woonzorgcentra, dienstencentra en welzijnsbureaus. Die nodige middelen werden gevonden door 'kaasschaafgewijs' hoeses en gronden uit de historische erfenis te verkopen.

Hoe zat dat dan met de “desastreuze en onvermijdelijke gevolgen” waarvan eerder nog sprake? De context waarin de OCMW's werden opgericht, brak in een aantal opzichten met de logica's achter dat argument. Het organiseren van voedselbedelingen paste niet meer in de visie over menselijke waardigheid. In de nieuwe visie moest de focus liggen op mensen uit armoede halen, niet op het bestrijden van armoedesymptomen zoals honger. Bovendien bracht de ontwikkeling van een globaal voedselsysteem in de naoorlogse periode voor het eerst een overvloed van goedkoop voedsel, waardoor voor steden de urgentie verdween om via eigen gronden ook op de eigen voedselproductie betrokken te blijven. Tot slot verdwenen ook de nauwe sociale banden die er bestonden tussen de eigenaar en de gebruikers van de Gentse Gronden. Om al die redenen werden de Gentse Gronden niet langer als strategisch of nuttig gezien voor de werking van het OCMW. Het creëerde ook een context waarin het verlies

of de verkoop van die gronden niet meteen zichtbare of merkbare gevolgen had. De logica waarmee investeringen in het sociaal beleid gefinancierd worden met de verkoop van publieke landbouwgronden is uiteraard eindig. Dat besef heeft bij het OCMW van Gent geleid tot nieuwe inspanningen om de opbrengsten uit de verkoop zo waardevast mogelijk te herinvesteren, zodat het OCMW zichzelf ook op langere termijn niet verarmt.

Sinds enkele jaren stelt zich echter ook een ander sociaal vraagstuk over de Gentse Gronden. De oude sociale betekenis van de Gentse Gronden is misschien om goede redenen van de agenda verdwenen, maar wil dat ook zeggen dat de gronden zelf geen sociale betekenis meer kunnen hebben in de 21ste eeuw? Is het voedselproducerend vermogen van deze gronden van geen enkele betekenis meer in een context van integraal welzijnsbeleid? Het blijkt niet eenvoudig om een grote ronde tafel te bouwen met die vraag op tafel. Dat heeft niet zozeer met de relevantie van de vraag te maken, maar met een spreekwoordelijk 'zwaard van Damocles' boven deze tafel. Want als de Gentse Gronden opnieuw sociale betekenis krijgen, hoe worden de andere sociale investeringen van het OCMW dan nog gefinancierd?

Om die vraag te beantwoorden moet ook de inzet van het debat voldoende duidelijk zijn. Zijn er kansen voor sociale tewerkstelling en voor zorgboerderijen? Hoe maken we lokaal, duurzaam geproduceerd voedsel toegankelijke voor de brede samenleving? Hoe kijken boeren naar deze sociale vraag? Voedselbedelingen zijn om goede redenen naar de achtergrond verdwenen, maar hoe strategisch was het uitbesteden van de voedselvoorziening in woonzorgcentra, ziekenhuizen, scholen, crèches... aan de goedkoopste kandidaat? Waarom koppelen we daar niet meer doelstellingen aan? En voedselhulp is misschien niet het doel, maar blijft vooralsnog wel noodzakelijk. Kan dit enkel met supermarktoverschotten of mogen duurzaamheidsvraagstukken hier ook aangesneden worden? En wie neemt deze brede agenda dan op?

GENTSE GRONDEN

GROND

VOEDSEL

GRONDEN

GENTSE

Een greep uit de namiddagsessie en het gesprek 's avonds met...

- **Caroline Vandekinderen** is onderzoeker aan de UGent en HoGent, met kritisch geëngageerde inzichten in de zin en de onzin van voedselhulp bij armoedebestrijding.
- **Wiepke Boogaerts** is kok en één van de bezielers van Karoot, een coöperatief eethuis in de Brugse Poort, waar Gentenaars van eerlijke, lokale dagschotels aan sociale prijzen genieten.
- **Eline Vermeir** is boerin en sinds kort één van de gezichten van bioboerderij De Goedinge, op Gentse Gronden in Afsnee.
- **Michiel Dehaene** is hoogleraar stedenbouw aan de UGent, voorzitter van de Jury Stadsvernieuwing en gepassioneerd denker over een “agroecologische stedenbouw”.

Wiepke Boogaerts

“Fatsoenlijk voedsel gaat niet enkel over lekkere, gezonde en voedzame voeding op ons bord, maar ook over waar dat voedsel vandaan komt. Als wij werken op een manier waarbij de boeren niet eerlijk gecompenseerd worden, dan stappen we mee in een vicieuze cirkel waarbij de landbouwers zelf in de problematiek terechtkomen die we trachten te verhelpen.”

Koen Dhoore — Landbouwdocent bij Landwijzer

“Voedseloverschotten zijn ondertussen een vereiste geworden van de lange keten. In een grootschalige industriële landbouwproductie worden deze overschotten al op voorhand ingecalculerd. Deze tegenstrijdigheid komt door de afwezigheid van beleid rond voedselvoorziening.”

GROND ^{is} VOEDSEL

Michiel Dehaene

“Als je vandaag naar de stad kijkt, zie je dat we ons vooral afhankelijk gemaakt hebben van dat goedkope voedselregime. We zijn in de stad bijna niet met voedsel bezig. We zullen een stuk terrein moeten terugwinnen om infrastructuur te kunnen bouwen die sociale en ecologische doelen in de stad combineren, zoals voedselinfrastructuur op buurtniveau. De resterende Gentse Gronden zijn wat dat betreft een geschenk.”

Maria De Bie — Ere-professor Sociaal Werk en
Sociale Pedagogiek, UGent

“Zijn de opkomende liefdadigheidsinitiatieven rond voedselhulp een innovatieve praktijk of een symptoom van een falend armoedebeleid?”

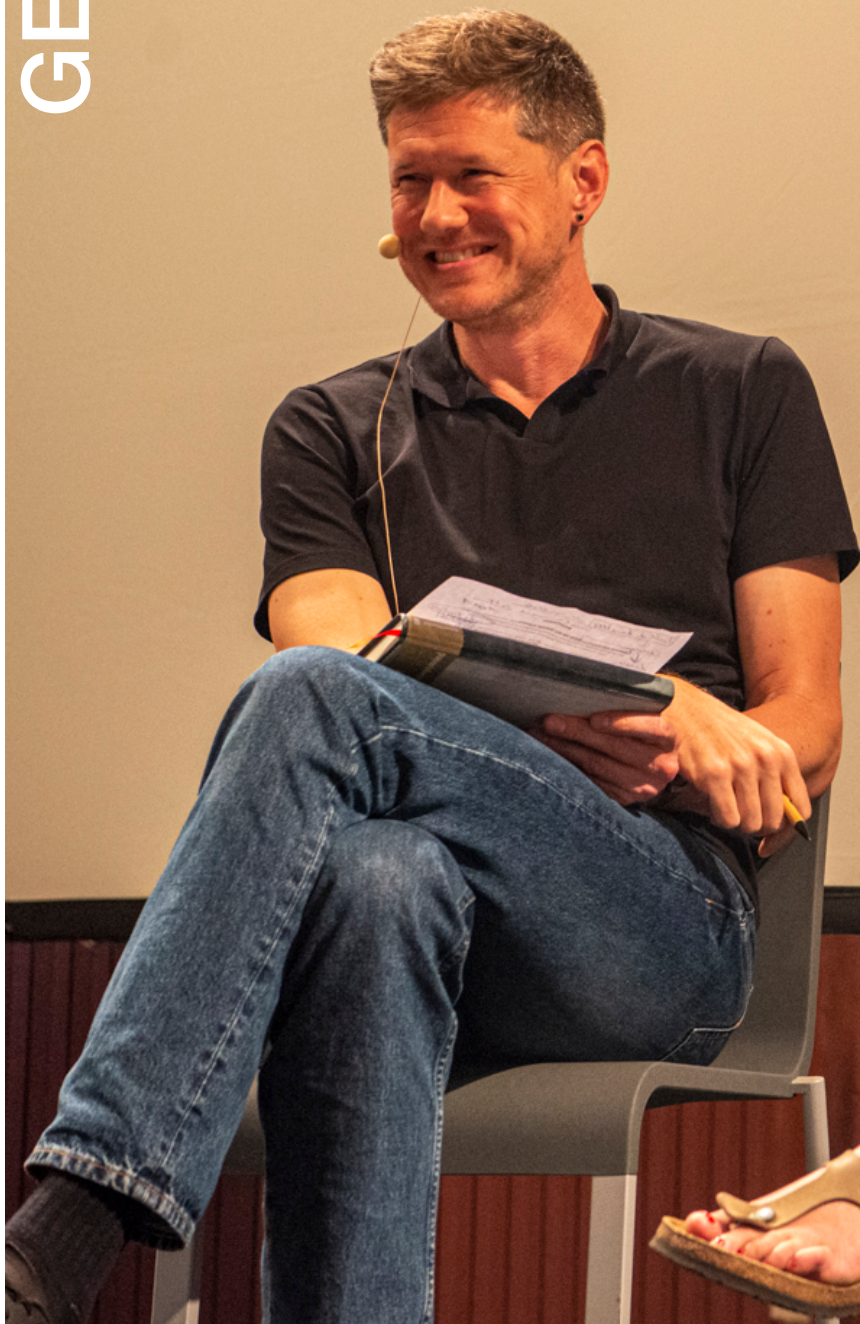
Caroline Vandekinderen

“Ondanks dat men aangeeft die route niet te willen ingaan, zien we toch een institutionalisering van de initiatieven rond voedselhulp. Mensen die door het sociaal vangnet vallen, worden opgevangen door allerlei organisaties voor voedselhulp. De voedselinitiatieven zitten vaak in een precare situatie. Ze zijn aangewezen op vrijwilligers die vaak deel uitmaken van een verouderende populatie. Ze zijn ook sterk afhankelijk zijn van voedseloverschotten.”

Hannelore Herreman — Dienst Milieu & Klimaat, Stad Gent

“Dat arme mensen niet bezig zouden zijn met duurzame en gezonde voeding is niet waar! Wij zien net het tegenovergestelde. Ze willen niets liever, maar ze worden gedwongen door hoe het nu is georganiseerd. Ze kunnen het niet betalen, hebben er geen toegang toe, of hebben de infrastructuur niet om het klaar te maken.”

GENTSE GRONDEN

GROND VOEDSEL

Het zinvol hertekenen van het historische sociale doel van de Gentse Gronden

Caroline Vandekinderen — Postdoctoraal onderzoeker, Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek, UGent

Het recht op voedsel is een fundamenteel en universeel recht dat toekomt aan elk individu en elke bevolkingsgroep. Het vergt voedselzekerheid, met name een situatie waarbij mensen op elk ogenblik fysiek en economisch toegang hebben tot voldoende veilige en voedzame levensmiddelen om aan hun eetbehoeften en -voorkeuren voor een actief en gezond leven te voldoen.

De beste garantie op voldoende, gezonde en kwaliteitsvolle voeding is een leefbaar inkomen en een geschikt welzijnssysteem. Hierbij ligt de focus op het waarborgen van sociale bescherming en sociale zekerheid, eerder dan op het installeren van voedselzekerheid an sich. Actueel zien we echter dat in toenemende mate mensen door de mazen van het welzijnssysteem vallen, waar een welvaartsconditionaliteit (werkbereidheid, de Nederlandse taal machtig zijn, ...) insluipt.^{1,2} Bovendien is er een groeiende groep mensen (bijvoorbeeld door intra-Europese migratie) die sowieso de eerste sport van de ladder van de sociale zekerheid – met het bij wet verankerde recht op maatschappelijke dienstverlening als sluitstuk – niet haalt.^{3,4} Deze burgers belanden vaak in de voedselhulp. In 2023 hebben zo 213 000 mensen in België een beroep gedaan op de voedselhulp. Sinds 2019 - een turbulente periode die gekenmerkt werd door Covid-19, de oorlog in Oekraïne en de stijgende energieprijzen – steeg de vraag naar voedselhulp met 27 procent.⁵

De voedselhulp ressorteert onder de “nieuwe liefdadigheidseconomie”⁶. Ondanks het feit dat deze wordt aangezwengeld door diverse logica’s – waaronder ecologische en duurzaamheidsmotieven, besognes rond gezondheid en de drang naar sociale cohesie – refereert het adjectief “nieuw” niet zozeer naar het innovatieve karakter van deze hulp, dan wel naar de potentiële heropleving van filantropische principes.^{7,8,9} Deze categorisatie als nieuw reflecteert dus vooral een transformatie van de verzorgingsstaat in de politieke strijd tegen armoede, waarbij de inzet van niet-geldelijke uitkeringen zoals voedsel, babyspullen en kledij naast (of soms ter vervanging

van) wettelijke sociale zekerheid en sociale voorzieningen wordt geplaatst.

Deze treurige en precaire constructie, waarbij surplus food – vaak als gevolg van overproductie – gratis of met korting wordt herverdeeld door vrijwillige werkkrachten onder mensen in armoede, wordt zowel door beleid als praktijk gecategoriseerd als “noodhulp onder protest”. Het kan de ad hoc effecten van leven in armoede verzachten, maar heeft geen slagkracht in het opheffen van de armoede en is dus geen structurele strategie van armoedebestrijding. De term “noodhulp onder protest” capteert zowel de noodzakelijkheid van de hulp, als het problematische karakter ervan, want voedselinitiatieven stillen de honger naar de substantiële realisatie van mensenrechten niet.

Paradoxaal genoeg constateren we parallel aan dit breed gedragen inzicht een verschuiving van voedselhulp als fenomeen in de marginaliteit naar een institutionalisering van de voedselhulp. Zo worden specifiek in de Gentse context hybride constructies op poten gezet tussen publieke welzijnsarrangementen en private liefdadigheidsinitiatieven. Indicatief in deze zijn de inzet op conforme doorverwijsprocedures en de subsidiekanalen vanuit lokaal sociaal beleid. Dit weerspiegelt een transformatie waarin deze liefdadigheidseconomie – maatschappelijk geportretteerd als “noodhulp onder protest” – een functioneel onderdeel is geworden van het welzijnsregime.^{10,11}

“De term ‘noodhulp onder protest’ capteert zowel de noodzakelijkheid van de hulp, als het problematische karakter ervan.”

Deze evolutie roept vragen op omtrent het risico op uitholling van het recht op maatschappelijke dienstverlening – die tot doel heeft eenieder in de mogelijkheid te stellen een leven te leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid – en noopt tot waakzaamheid omtrent de materiële component binnen armoedebestrijding. Het is niet wenselijk dat deze subtiel verschuift van het realiseren van toegang tot materiële

hulpbronnen zoals inkomen, huisvesting, onderwijs, gezondheidszorg, ... die bijdragen tot een volwaardige deelname aan de samenleving naar het garanderen van toegang tot residuele praktijken die voorzien in materiële steun zoals voedsel en tweedehandskleding.¹²

“De noodzaak van grondverkoop om sociale doelen veilig te stellen, is een weinig geruststellend perspectief op de lange termijn. Dit noopt tot een denkoefening over de actuele sociale betekenis van het patrimonium.”

Ook het lokaal bestuur hamert erop dat het structureel verhogen van uitkeringen en steunmaatregelen een blijvend speerpunt is van het beleid. Deze kaart wordt ook getrokken bij de verantwoording van de verkoop van de Gentse Gronden, via dewelke het OCMW financiële middelen beoogt te genereren voor structurele armoedebestrijding.

Hoewel we deze structurele en collectieve insteek enkel kunnen bejubelen in een tijdsgewricht waar het adagium van individuele verantwoordelijkheid hoogtij viert, rijst echter de vraag naar de duurzaamheidsgraad van dit verhaal. De noodzaak van grondverkoop om sociale doelen veilig te stellen, is een weinig geruststellend perspectief op de lange termijn. Dit noopt tot een denkoefening over de actuele sociale betekenis van het patrimonium.

Waar het sociale doel in de 13de eeuw voornamelijk het voorzien van voedsel aan kwetsbare populaties in ziekenhuizen, weeshuizen... behelsde, lijkt het vanuit een structureel perspectief op armoedebestrijding geënt op een rechten-discours niet raadzaam om dit model van “voedsel voor de armen” te transponeren naar de 21ste eeuw. Er lijkt veeleer nood aan een herpositionering van deze publieke gronden als maatschappelijke hulpbron vanuit een hedendaagse stedelijke context. In deze opperen we dat de Gentse Gronden idealiter het maatschappelijk debat voeden over het sociale doel van de Gentse Gronden eerder dan de hongerigen.

De vragen die opborrelen zijn velerlei, gelaagd en complex. Hoe kunnen sociale doelen enerzijds en een economische leefbaarheid voor landbouwers anderzijds ineen haken? Hoe kan de opbrengst van de pacht uit de gronden duurzaam worden

ingezet voor sociale doelen? Welke rol kan grond spelen in het creëren van sociale verbindingen? Hoe kunnen deze Gentse Gronden fungeren als hefboom voor een buurt? Op welke manier kan ook worden geïnvesteerd in (buurtgerichte) voedselinfrastuctuur (in analogie met huisvesting, onderwijs...) en een korte ketenplatform om de toegang tot “goed” eten te waarborgen voor elke burger?

Deze vraagstukken zijn dermate gecompliceerd dat ze categoriale denkpijlers en kerntakenlogica's overstijgen. In die zin kleuren ze buiten de contouren van wat een OCMW kan realiseren. Niettemin had de OCMW-wet van 1976 de ambitie een omslag te maken van armoedebestrijding naar een brede invulling van welzijn en menselijke waardigheid, gericht op de gehele bevolking.¹³ Het betreft een verbreding van materiële bijstand naar een gevarieerd aanbod van dienstverlening. Dit impliceert een verandering van een residuele positionering (sociaal werk als een opvangnet) naar een structurele (sociaal werk als een basisvoorziening).¹⁴ In die zin kan het OCMW optreden als vliegwiel in het actueel zinvol herdenken/hertekenen van het historische sociale doel van de Gentse Gronden. Dit vergt dat er actief beleid wordt gevoerd rond de Gentse Gronden. Maar ook dat er condities worden gecreëerd om te experimenteren in samenwerking met publieke en private actoren/organisaties, waarbij steeds het perspectief van mensen in precaire situaties (zowel landbouwers, als buurtbewoners en burgers) in het vizier wordt gehouden.

Sowieso: het maatschappelijk debat is reeds in gang getrapt en de verbeeldingskracht geprikkeld.

Voetnoten

- 1 P. DWYER (Red.) (2019). Dealing with welfare conditionality: Implementation and effects. Bristol: Policy Press.
- 2 B. WATTS, S. FITZPATRICK, G. BRAMLEY & D. WATKINS (2014). Welfare sanctions and conditionality in the UK. York: Joseph Rowntree Foundation.
- 3 P. DEBRUYNE (2022). Intra-Europese migratie in Gent: Een verhaal van bottom-uppraktijken op de naad van migratie en sociale mobiliteit. In J. COENE, et al. (Eds.) Jaarboek armoede en sociale uitsluiting (pp.131-161). Leuven: AccoLearn.
- 4 S. SAMYN (2024). The denizen rebel: Homelessness and homemaking in the shadow of the welfare state. Doctoral dissertation, Ghent University.
- 5 K. HERMANS, B. CANTILLON, & S. MARCHAL (2024). De bittere nasmaak van voedselhulp. *Samenleving & Politiek*, 31(4), 38-42.
- 6 F. KESSL (2014). Charity economy – a symbol of a fundamental shift in Europe. Paper on the International Conference on Volunteering for Youth Employment, Mobilization, Social Inclusion & Quality of Life. Kopenhagen, 25-26 oktober 2013.
- 7 T. GHYS, (2016). Sociale innovatie en structurele armoedebestrijding (doctoraatsproefschrift). Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- 8 C. VANDEKINDEREN (2021). De comeback van voedselhulp als armoedebestrijdingsstrategie. *Samenleving & Politiek*, 28(1), 9-15.
- 9 C. VANDEKINDEREN, A. VERSTRAETE & D. REYNAERT (2022). Een kanarie die soms blaft. De heropleving van voedselhulp als strategie bij armoedebestrijding. *Cahier 8*, mei 2022, 75-94.
- 10 H. DE SMEDT & J. VRANKEN (2018). Van armentafels en voedselbanken: Nil novi sub sole? In I. OPDEBEECK (Red.), *Voor recht, rechtvaardigheid en Camus : Liber Amicorum Bernard Hubeau* (pp. 29-70). Brugge: die Keure.
- 11 H. SCHONEVILLE (2018). Poverty and the transformation of the welfare (state) arrangement: Foodbanks and the charity economy in Germany. *Social Work and Society*. *International Online Journal*, 1-9.
- 12 G. ROETS, F. KESLL & W. LORENZ (2023). New charity economy and social work: Reclaiming the social dimension of public life in the context of changing welfare rationales. *Social Work & Society*, 21(2).
- 13 M. DE BIE & J. VANDENBUSSCHE (2017). 40 jaar OCMW-praktijk op de spanning tussen bijstand als sociaal beleidsinstrument en bijstand als sociaal grondrecht. In M. DE WILDE, F. VANDENBROUCKE, B. CANTILLON, & M. DE BIE (Red.), *40 jaar OCMW en Bijstand* (pp. 49-64). Leuven: Acco.
- 14 T. MAESELE (2012). From charity to welfare rights? A study of social care practices. Doctoral dissertation, Ghent University.

GENTSE GRONDEN

GROND VOEDSEL

Gentse Gronden: van voedselbedeling tot sociaal beleid

Maria De Bie - Ere-professor, Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek,
UGent

‘Het verhaal van de Gentse landbouwgronden start in de 13de eeuw, wanneer Gentse rijke stedelingen, abdijen en hospitalen eigenaar werden van gronden buiten de stadsmuren. Hospitalen hadden de gronden eeuwenlang broodnodig om financieel stabiel te blijven en om voedsel voor arme en zieke mensen in de stad te voorzien. In de 20ste eeuw breidde de stad uit met de haven en autosnelwegen, hervormde het nieuwe OCMW het sociaal beleid en deelde het niet langer voedsel uit en veranderde de landbouwsector grondig.’ Aldus de inleiding bij de tentoonstelling ‘Gentse gronden’ in het STAM.

Een vraag is dan welke de hedendaagse sociale betekenis kan zijn van dit historisch patrimonium. Deze vraag stellen houdt in dat we de geschiedenis van deze Gronden meenemen. Dat wil zeggen: nagaan welke keuzes overheen de tijd met betrekking tot deze gronden gemaakt, of niet gemaakt werden, en hoe we ons hier vandaag tegenover kunnen verhouden. In het onderzoek van deze vraag onderscheiden we drie scharnierthema's:

1. De betekenis van de ‘Gentse Gronden’, en de hiermee verbonden voedselbedeling, in de ontwikkeling van liefdadigheid naar sociale politiek;
2. De vormgeving van de verzorgingsstaat met het recht op een bestaansminimum als sluitstuk van de sociale zekerheid;
3. Het hedendaagse OCMW op de spanning tussen welzijnsvoorziening en sociaal beleidsactor.

1 VAN LIEFDADIGHEID NAAR SOCIALE POLITIEK

Behoren de ‘Gentse Gronden’ actueel tot het publieke patrimonium, met name het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn, de historische basis ervan ligt in de giften en schenkingen aan liefdadige instellingen.

Kenmerkend voor de liefdadigheid is dat ze aangestuurd wordt, niet vanuit het streven naar een oplossing voor een concreet probleem, maar vanuit de persoonlijke motieven van de schenker. Deze kunnen christelijk gemotiveerd zijn (de hemel verdienen) of meer werelds (het verwerven van sociaal prestige), of door een sociale verzekeringsgedachte: de schenking als een garantie voor levenslang onderhoud van de schenker, of onder voorwaarde dat verpauperde familieleden van de schenker bij de hulpverlening voorrang zouden krijgen, eerder dan de ‘gewone’ paupers.¹ Het gaat dan om opvang en bijstand en ook voedselbedelingen. Deze bedelingen zijn selectief: ze moeten ten goede komen aan ‘echte’ armen; de omvang van de bedeling wordt gestuurd, niet vanuit de vastgestelde noden, maar vanuit de ter beschikking gestelde middelen, en in ruil tot aanpassing aan de gevestigde orde, wat betekent: niet in opstand komen.²

De schenkingen vereisten een organisatiestructuur, die in staat is deze schenkingen te beheren. In de 13de eeuw zijn dit de zogenaamde ‘armentafels’ of Heilige Geesttafels. Ze zijn werkzaam binnen de grenzen van de parochie, of met andere woorden de kerkelijke administratie, maar het zijn burgerlijke instellingen.

Vanaf het midden van de 15de en 16de eeuw verschuift de aandacht voor armoede als een ‘noodlot’ naar armoede als een sociaal probleem. De basis van deze verschuiving ligt in de toenemende concentratie van economische activiteit in de steden en hiermee gepaard gaande geografische mobiliteit en groeiende proletarisering van de stedelijke bevolking. De toenemende geografische mobiliteit bracht mee dat rondtrekkende bedelaars gezien werden als een potentieel gevaar voor

de maatschappelijke orde. Bedelen werd aan banden gelegd en was enkel mogelijk voor wie een bedelverlof verkreeg, uitgereikt door de stad en enkel geldig binnen de stad. Proletarisering houdt in dat grote groepen van horigen en zelfstandige producenten loonarbeiders werden. Voor de uitbouw van hun bestaan werden zij afhankelijk van tewerkstelling op de arbeidsmarkt. Proletarisering houdt loonafhankelijkheid in en is niet noodzakelijk een synoniem voor verarming, maar beide kunnen nauw samen gaan. Bij niet-tewerkstelling of ondertewerkstelling, bijvoorbeeld door onregelmatige of seizoensgebonden arbeid, is er het risico om van een potentiële in een reële armoedesituatie terecht te komen.³ Tegen deze achtergrond verplicht Karel V in 1531 de steden tot het oprichten van 'Gemene Beurzen'. Dit zijn stedelijke financiële fondsen voor armenzorg. De werking van deze fondsen berust op giften en testamentaire schenkingen, vaak onroerende goederen, waaronder gronden. Armenzorg blijft aldus een private aangelegenheid, onder toezicht van de stedelijke overheid. Tegelijk vormt de armenzorg een hefboom tot ontwikkeling van een sociale politiek, met als krachtlijnen: stedelijke concentratie van de middelen, bedeling als een gunst, die toegekend kan worden na controle van behoeftigheid; armenzorg gaat gepaard met de instelling van een bedelverbod en met een arbeidsplicht voor valide behoeftigen.

Vanaf het midden van de 18de eeuw zorgt de toeneemende industrialisering voor een intensifiëring van het proletariseringproces, zowel binnen de steden, door het verdwijnen van de ambachten, als op het platteland, door de stijging van de grondprijzen, het verdwijnen van de 'gemene' gronden en de teloorgang van de huisnijverheid. Tegen deze achtergrond werd ook de armenzorg opnieuw hervormd in de richting van een verdergaande centralisatie van de middelen en verscherping van de arbeidsplicht. Onder het Frans regime eind 18de eeuw komen aldus de 'Burgerlijke Godshuizen' (gericht op ziekenzorg) en de 'Burelen van Weldadigheid' tot stand. De aandacht verschuift naar de armenzorg als een 'openbare onderstand', dat wil zeggen een publieke aangelegenheid. Tegelijk blijft de zorg gemeentelijk georganiseerd en blijft de hulpverlening vooral materiële ondersteuning, gefinancierd door schenkingen en giften. Dit blijft ook zo na de hervorming in 1925 tot Commissies van Openbare

Onderstand. Deze Commissies bestaan uit burgers die voor zes jaar verkozen en voorgedragen worden door de gemeenteraad.

Voedselbedeling, en ruimer armenzorg, is aldus historisch te begrijpen als een sociaal politiek instrument tot realisatie van een nodig arbeidsaanbod en een gewenste maatschappelijke orde. Belangrijke economische veranderingen leidden ertoe dat de inzet van dit instrument toenemend verscherpt werd, en toenemend een zaak werd van de overheid. De 'sociale kwestie' van eind 19de eeuw zal een omslag realiseren van 'armenzorg' of 'bijstand' naar ook sociale wetgeving en sociale voorzieningen, na de Tweede Wereldoorlog uitgebreid met de sociale zekerheid. Dit betekent dat de traditionele sociaal politiek verruimd wordt van een inzet in functie van de noden van de arbeidsmarkt en de maatschappelijke orde, naar het realiseren van grotere gelijkheid in mogelijkheden tot bestaanszekerheid, en gekaderd wordt in een opvatting over de overheid als vertegenwoordiger van het algemeen belang.^{4,5}

“De vraag is dan ook binnen welk beleidskader de inzet van de Gentse gronden, gezien hun ligging buiten Gent, bekeken moet worden.”

Deze sociaal politieke omslag naar de overheid als vertegenwoordiger van het algemeen belang raakt ook de discussie over de Gentse gronden. De vraag is dan ook binnen welk beleidskader de inzet van de Gentse gronden, gezien hun ligging buiten Gent, bekeken moet worden. Benaderen we deze gronden vooral als 'voedsel' voor de Gentse bevolking, dan wel als 'landbouwgrond', in welk geval schaarse landbouwgrond, waarbij het 'algemeen belang' mogelijks ligt op zowel lokaal als bovenlokaal beleidsterrein.

2 HET RECHT OP BESTAANSMINIMUM ALS SLUITSTUK VAN DE SOCIALE ZEKERHEID

In 1972 werd het recht op een bestaansminimum ingevoerd. In 2002 werd dat vervangen door het 'leefloon' als onderdeel van het recht op maatschappelijke integratie. Het gaat om een subjectief afdwingbaar recht, verankerd in het recht op een

menswaardig bestaan.⁶ Tegelijk gaat het om een residueel recht: men kan er maar beroep op doen binnen bepaalde criteria, en deze criteria liggen in het verlengde van de historische ontwikkeling van de armenzorg, met name: aantoonbare behoeftigheid, woonplaats, werkbereidheid. Ook de verantwoordelijkheid van de lokale overheid voor de uitvoering, en deels ook financiering van het leefloon, blijft benadrukt.

De basisgedachte in 1972 was dat met de creatie van de sociale wetgeving, de sociale zekerheid en een diversiteit van sociale voorzieningen, adequaat tegemoet gekomen werd aan het armoederisico. Het recht op een bestaansminimum werd gezien als een sluitstuk in deze constructie: ook wie geen rechten kon opbouwen via de sociale zekerheid, krijgt recht op een minimuminkomen. Het recht op dit inkomen berust op het recht op een menswaardig bestaan, maar blijft tegelijk gekoppeld aan de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Het leefloon is lager dan het minimumloon, gezien de vereiste van werkbereidheid. Tegelijk was de aanname dat het aantal gerechtigden uiteindelijk zeer beperkt zou blijven.

Deze aanname bleek en blijkt onterecht, en diverse problemen stellen zich.

Het aantal bestaansminimumgerechtigden groeide en groeit gestaag, actueel zelfs exponentieel. Bovendien wordt de groep gerechtigden meer divers wat betreft gezins-situatie, leeftijd en culturele achtergrond. Dit komt door veranderingen op de arbeidsmarkt, maar ook door individualisering van de huishoudens, door migratie, en door verlies van sociale zekerheidsrechten, zo bijvoorbeeld bij een schorsing in de werkloosheid of in de ziekteverzekering.⁷

Het residuele karakter van het recht op een bestaansminimum houdt een reëel gevaar in op onderbescherming, omdat mensen niet altijd de weg vinden naar het OCMW of omdat ze vrezende door de opname van dit recht andere rechten te verliezen en/of kwetsbaarder te worden voor dwangmatige interventies, bijvoorbeeld ten aanzien van de kinderen in het gezin. Het aantal bestaansminimumgerechtigden ligt aldus wellicht hoger dan de (hoge) cijfers aangeven.⁸

De hoogte van de uitkeringen is te laag om een menswaardig bestaan te leiden. OCMW's proberen hieraan tegemoet te komen door, binnen de grenzen van bepaalde referentiebudgetten, de kostprijs van noodzakelijke goederen en diensten te verminderen zoals bijvoorbeeld de kosten voor huisvesting, gezondheidszorg, mobiliteit... en ook gezonde voeding. Ook in Europees verband wordt ingezet op voedselbedelingen als een aanvulling op het sociaal beleid.⁹

Voedselhulp kan, als noodhulp, de kloof tussen leefloon en armoedegrens niet overbruggen. Voedselhulp kan substantieel zijn voor de betrokken huishoudens, maar is tegelijk omstreden, omwille van het gevaar van een terugslagbeweging van recht naar gunst, en omwille van een beeldvorming over armoede waarin mensen in armoede zich vaak miskend voelen, zo bijvoorbeeld de clichés van de lege brooddozen als een individuele verantwoordelijkheid. De vaststelling van de zeer grote diversiteit van initiatieven, zowel wat organisatie, bereik als samenstelling van de geboden hulp betreft, kan deze vrees onderschrijven. De effectiviteit van de geboden hulp verschilt naargelang de samenstelling en vooral de grootte van het huishouden; het aantal huishoudens dat beroep doet op voedselhulp stijgt, evenals het aantal mensen dat voor langere tijd beroep doet op deze hulp.^{10,11}

Paradoxaal is dat voedselhulp niet alleen ingezet wordt in relatie tot voedseltekort, maar ook in relatie tot een beleid gericht op het tegengaan van voedselverspilling. Zo bijvoorbeeld was de oorspronkelijke doelstelling van de hedendaagse Belgische voedselbanken gericht op het tegengaan van verspilling;

voedselhulp werd in het verlengde van deze doelstelling ontwikkeld. In het licht van een sociale politiek gericht op een grotere gelijkheid op mogelijkheden voor een menswaardig bestaan, is dit een merkwaardige vaststelling, nog onderlijnd door de tekorten die ook de voedselbanken ondervinden om voldoende voorraden te verwerven. Of anders gezegd: ook de

“Voedselhulp kan substantieel zijn voor de betrokken huishoudens, maar is tegelijk omstreden, omwille van het gevaar van een terugslagbeweging van recht naar gunst.”

hedendaagse voedselhulp lijkt eerder aangestuurd te worden door de beschikbare middelen, dan door een gerichte analyse van de maatschappelijke nood waarvoor de hulp ingezet wordt.

Vraag is dan of geen andere vraagstelling mogelijk is. Teruggaand naar de geschiedenis: het proletariseringsproces was een belangrijke motor in de noodzakelijke ontwikkeling van de sociale politiek. Dit proletariseringsproces is ook vandaag actueel. Vertaald naar voedsel: steeds meer mensen zijn voor hun voedselbevoorrading afhankelijk van het loon dat ze hiervoor kunnen inzetten. Voedsel dreigt dan herleid te worden van een bestaansvoorwaarde tot een variabele kost, en kwaliteit van voedsel wordt ondergeschikt aan de mogelijkheden en de bereidheid de hiervoor nodige prijs te kunnen betalen. De paradox van voedseltekorten tegelijk met voedselverspilling kan mede in dit licht begrepen worden.

Het is belangrijk voedsel te blijven zien als een essentiële bestaansvoorwaarde. Het recht op gezonde voeding is ingesloten in het recht op een menswaardig bestaan, opgenomen in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het recht op gezonde voeding is op Europees vlak ook opgenomen in de zogenaamde 'Kindgarantie' voor de besteding van de Europees

Sociaal Fondsmiddelen. Een vraag is dan of, en op welke wijze de inzet van de 'Gentse Gronden' kan bijdragen tot dit recht op gezonde voeding, en tot een grotere gelijkheid in de mogelijke toegang tot deze voeding. Dit is een ruimer debat dan een debat over armenzorg, en sluit de vraag in naar het voedselbeleid van de stad, en de mogelijke betekenis van de 'Gentse Gronden' hierin.

“De hedendaagse voedselhulp lijkt eerder aangestuurd te worden door de beschikbare middelen, dan door een gerichte analyse van de maatschappelijke nood waarvoor de hulp ingezet wordt.”

3 HET OCMW: WELZIJNSVOORZIENING EN LOKAAL BESTUUR

Met de hervorming van de Commissies van Openbare Onderstand (COO) naar Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW) werd het sociaal beleid geradicaliseerd in de richting van meer gelijke mogelijkheden op een menswaardig bestaan. De OCMW's zijn, in tegenstelling tot de COO's, professioneel uitgebouwde organisaties, die instaan voor een brede welzijnsopdracht ten aanzien van de hele bevolking. Het 'recht op maatschappelijke dienstverlening' is een universeel recht: iedereen kan zich op dit recht beroepen om de tussenkomst van het OCMW in een concrete situatie te vragen, en het OCMW is verplicht deze vraag ernstig te onderzoeken en gemotiveerd te beantwoorden.

Deze brede welzijnsopdracht moet het OCMW niet noodzakelijk zelf uitvoeren. De wetgever geeft het OCMW de opdracht deze dienstverlening te verzekeren; het is immers alleen ten aanzien van een publieke instantie dat een algemeen recht afdwingbaar geformuleerd kan worden. De praktijk van de dienst-

verlening kan gebeuren door het OCMW zelf, maar ook in samenwerking met andere actoren, zoals centra voor algemeen welzijnswerk. Deze samenwerking wordt bovenlokaal aangemoedigd, bijvoorbeeld in de organisatie van het geïntegreerd onthaal. De OCMW-wet voorziet dat het OCMW een ruime waaier van beleidsacties kan ontwikkelen, waarbij de inhoud van het sociaal beleid niet sectoraal of categoriaal afgebakend wordt, maar gezien wordt als een sociaal kruispunt, verweven met het bovenlokaal en lokaal beleid op verschillende terreinen. Ook bovenlokale netwerken kunnen uitgebouwd worden. In Vlaanderen zijn de OCMW's bovendien geïntegreerd in de gemeente, teneinde een geïntegreerd lokaal sociaal beleid uit te bouwen.¹²

Tegelijk gaf de wetgever aan de OCMW's de opdracht de wetgeving op het bestaansminimum – actueel het recht op maatschappelijke integratie – uit te bouwen. Hier zit een belangrijk

“De vraag wat de hedendaagse betekenis kan zijn van de ‘Gentse Gronden’ kan in dit licht een hefboom zijn voor de discussie over de vraag hoe het OCMW haar opdracht invult.”

spanningsveld, tussen een residueel en een universeel recht, en tussen het OCMW als welzijnsorganisatie, en het OCMW als actor in de vormgeving aan het lokaal sociaal beleid. Een actief OCMW als beleidsactor is essentieel om het armoedeprobleem uit haar maatschappelijk isolement te halen, en een toegankelijk OCMW als welzijnsvoorziening kan hiertoe een hefboom zijn, en vice versa. Een vaststelling evenwel is dat praktijk van de dienstverlening en het sociaal beleid zich vaak onafhankelijk, of relatief onafhankelijk, van elkaar ontwikkelen.¹³

De vraag wat de hedendaagse betekenis kan zijn van de 'Gentse Gronden' kan in dit licht een hefboom zijn voor de discussie over de vraag hoe het OCMW haar opdracht invult. Ligt het accent vooral op de tegemoetkoming aan directe noden, dan wel op de tegemoetkoming aan deze noden als hefboom naar, en toetssteen van een ruimer sociaal beleid? Op welke wijze krijgen de 'Gentse gronden' een plaats in dit debat? Hoe gedifferentieerd worden ze benaderd, afhankelijk van hun ligging, hun intrinsieke kwaliteiten, en de betekenis hiervan in het geheel van de middelen waarop een OCMW beroep kan doen? En, aansluitend op de eigen geschiedenis van deze gronden: op welke wijze kunnen ze duurzaam ingezet worden voor welk beleid? Welke prioriteiten worden hierbij gesteld, en welke zijn de argumenten hiervoor?

De discussie over deze vragen laat zien hoe een OCMW, als zowel welzijnsvoorziening als sociaal beleidsactor, werkt aan haar opdracht de maatschappelijke solidariteit vorm te geven. De sociale grondrechten, zoals vervat in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, zijn geen individualistische rechten; ze normeren sociale verhoudingen.¹⁴ Ze berusten op de erkenning van enerzijds de wederzijdse afhankelijkheid tussen mensen en van de gedeelde afhankelijkheid van schaarse goederen, en anderzijds het streven naar rechtvaardige sociale verhoudingen. De vraag hoe vorm te geven aan het 'recht op gezonde voeding' is een voorbeeld bij uitstek van deze zowel wederzijdse als gedeelde afhankelijkheid.

Voetnoten

- 1,4 D. VAN DAMME (1990). Armentzorg en de Staat. Comparatief-historische studie van de origines van de moderne verzorgingsstaat in West-Europa. Doctoraatproefschrift UGent, FPPW.
- 2 H. DE SMEDT & J. VRANKEN (2018). Van armentafels en voedselbanken: nihil novi sub sole? in: I. OPDEBEEK, D. VERMEIR, S. RUTTEN, E. VAN ZIMMEREN. Voor recht, rechtvaardigheid en Camus. Liber Amicorum Bernard Hubeau, Antwerpen: die Keure (pp. 29-110).
- 3 C. LIS, H. SOLY & D. VAN DAMME (1985). Op vrije voeten? Sociale politiek in West-Europa (1450-1914), Leuven: Kritak.
- 5,14 K. RAES (2003). Tegen betere wetten in. Een ethische kijk op het recht. Gent: Academia Press.
- 6 D. CUYPERS & D. TORFS (2016). Van bestaansminimum naar maatschappelijke integratie: van laatste vangnet met grote mazen naar sociale activering. in: M. DE WILDE, B. CANTILLON, F. VANDENBROUCKE, M. DE BIE, 40 jaar OCMW & Bijstand. Leuven: Acco (pp. 33-48).
- 7 N. VAN MECHELEN, D. ZAMORA, B. CANTILLON (2016). De groei en de diversificatie van de bijstandpopulatie. In: M. DE WILDE, B. CANTILLON, F. VANDENBROUCKE, M. DE BIE, 40 jaar OCMW & Bijstand. Leuven: Acco (pp. 13-32).
- 8 I. NICAISE (2016). Hoe waterdicht is het leefloon? Onderzoek naar de (niet-) dekking door de minimumbescherming in België. In: M. DE WILDE, B. CANTILLON, F. VANDENBROUCKE, M. DE BIE, 40 jaar OCMW & Bijstand. Leuven: Acco (pp. 156-167).
- 9 B. STORMS & N. VAN MECHELEN (2016) Doeltreffendheid van de bijstandsinkomens. In: M. DE WILDE, B. CANTILLON, F. VANDENBROUCKE, M. DE BIE, 40 jaar OCMW & Bijstand. Leuven: Acco (pp. 65-83).
- 10 K. HERMANS & H. DELANGHE (2021). Voedselhulp: wat brengt het op voor financieel kwetsbare gezinnen? CSB-Berichten D/2021/6104/04.
- 11 C. VANDEKINDEREN, et al. (2023). Helpt voedselhulp in de strijd tegen armoede? Sociaal.net, 22 november 2023.
- 12 M. BOUVERNE-DE BIE (2020). Sociale dienstverlening na de integratie van de OCMW's in de gemeente: een historisch en actueel perspectief. In: P. COUSAERT & H. GRYPONPREZ (red). Maatschappelijk werk, sluitstuk van een breed sociaal beleid. Brussel: Politeia (pp. 11-34).
- 13 P. COUSAERT & G. BRIELS (2020). Het vernieuwde Bijzonder Comité van de Sociale Dienst: nieuwe wind of oude wijn in nieuwe zakken? Een beeld van de lokale situatie aan de hand van een bevraging van de Vlaamse OCMW's. In: P. COUSAERT & H. GRYPONPREZ (red). Maatschappelijk werk, sluitstuk van een breed sociaal beleid. Brussel: Politeia (pp. 55-67).

GENTSE GRONDEN

GROND ¹⁵ VOEDSEL

“Elke overheid bekijkt haar gronden vanuit de eigen agenda. De lokale overheden zien de verkoop van publieke gronden als soelaas om het budget sluitend te krijgen, maar ze weten dat dit maar tijdelijk kan werken. Tot de grond op is.”

Filip De Rynck

SESSIE III – GROND

IS
MACHT

Maar liefst 800 jaar lang zijn duizenden hectares plattelandsgrond in eigendom van Gentse armen- en ziekenzorginitiatieven. Eerst van tientallen private initiatieven, vanaf de Franse tijd in handen van Burgerlijke Godshuizen en Burelen van Weldadigheid, vanaf 1924 bij de Commissie Openbare Onderstand en sinds 1975 in handen van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn. Die eeuwenlange continuïteit spreekt tot de verbeelding. Welke fenomenen doorstaan zo overtuigend de tand des tijds? Het fenomeen is bij nader inzien perfect verklaarbaar: de gronden waren een stabiele bron van inkomsten, boden zeker in de eerste eeuwen ook heel wat strategische voordelen in natura, en ze dekten lang het overgrote deel van alle uitgaven.

In dit eeuwenlange tijdsperspectief is de structurele verkoop van de Gentse Gronden sinds de jaren 1980 een vrij recent fenomeen. Verkopen gebeurden dossier per dossier, op maat van andere sociale investeringen zoals de aankoop van bouwgrond, het optrekken van nieuwe gebouwen, maar ook het vernieuwen van de ICT of het wagenpark van het OCMW. Nooit werd een beslissing genomen of een debat gevoerd over het loslaten van *alle* Gentse Gronden. Een OCMW dat duizenden hectares plattelandsgrond erfde van haar voorgangers kan die stapsgewijze logica best wel even volhouden voor de eindigheid ervan zichtbaar wordt.

In 2019 werden alle OCMW's in Vlaanderen ingekanteld in hun lokale besturen. Het dagelijks bestuur van het OCMW werd gelijkgesteld met het college van burgemeester en schepenen, de OCMW-raad met de gemeenteraad. Beide instellingen delen sindsdien ook een algemeen directeur en een financieel directeur. Op papieren bleven de Gentse Gronden wel van het OCMW. Toch leeft bij OCMW Gent sindsdien de vrees dat de gronden in de grote pot van de stad zouden verdwijnen. Bovendien is een totale uitverkoop van het historisch landbouwpatrimonium niet meer zo veraf als het destijds leek. Dit gaf aanleiding tot de totstandkoming van

een visie op het beheer en de verkoop van de Gentse Gronden, waarin onder andere wordt gestreefd naar winstmaximalisatie bij verkoop en waardeverste herinvestering in functie van de sociale missie van het OCMW. Een tijdelijk moratorium op de verkoop van Gentse OCMW-landbouwgronden werd ingevoerd van 2021 tot eind 2024.

Vragen over de toekomst van de Gentse Gronden komen niet alleen vanuit een landbouw- en een sociaal perspectief. Ook vanuit een financieel oogpunt bieden ze veel voer voor debat. Wanneer de Gentse Gronden verkocht worden, kan het OCMW investeren in andere sociale projecten. Maar hoe lang kan je dan nog verder? Er wordt soms gesproken over 100 miljoen euro resterende verkoopwaarde. Is dat veel? Bij behoud bedragen inkomsten uit de resterende Gentse Gronden ruim een half miljoen euro per jaar. Kan je daar iets mee? In elk geval is het sinds de inkanteling van de OCMW's in hun lokale besturen perfect mogelijk om OCMW-investeringen uit de algemene stadsbegroting te financieren. Biedt dat alternatieven? En tot slot: als de Gentse Gronden niet veel "waard" zijn, waarom zijn er dan zoveel kandidaten om de gronden aan te kopen tegen spectaculaire bedragen? Waarom is de publieke sector vandaag zo ongeveer de enige speler op de landbouwgrondmarkt die structureel bezittingen verkoopt?

Ook vanuit een ruimtelijk perspectief zijn de Gentse Gronden een relevant gespreksonderwerp. Meer dan 90% van alle resterende gronden ligt buiten Gent. Historisch valt dat perfect te verklaren, maar in hedendaagse beleidsdiscussies wordt dat vaak als een onoverkomelijk probleem opgevoerd. Zijn Gentse Gronden buiten Gent effectief een last? Beperken Gentse uitdagingen zich exclusief tot het Gentse grondgebied? De structuurvisie van de stad "Ruimte voor Gent" uit 2018 weerlegt dit beeld. "Ruimtelijke structuren en ontwikkelingen stoppen niet aan de gemeentegrens," zo klinkt het daar. "Elementen zoals wonen, werken, mobiliteit, veiligheid, het gebruik van infrastructuur en voorzieningen,

natuur en groen(polen) en voedselvoorziening behandelen we daarom ook beter op het niveau van de stadsregio.” Maar ook: “Omgekeerd moet Gent ook naar het ‘hinterland’ kijken en er een vernieuwde band mee aangaan. [...] Een duurzame strategie voor landbouw en voedselvoorziening is hoe dan ook stadsregionaal en baseert zich op een wederkerige relatietussen stad en regio.”

Wat is de waarde van de Gentse Gronden vanuit een financieel, ruimtelijk, bestuurlijk of misschien zelfs erfgoedkundig perspectief? Welke rol kunnen de Gentse Gronden spelen in de vele uitdagingen waar Gent deze eeuw mee geconfronteerd wordt? Is de ligging van vele Gentse Gronden buiten Gent een zwakte of een kans? Hoe kunnen de Gentse Gronden op korte én op lange termijn vruchten afwerpen? Geven publieke gronden ook publieke macht?

GENTSE GRONDEN

GROND ^{is} MACHT

GRONDEN

GENTSE

Een greep uit de namiddagsessie en het gesprek 's avonds met...

- **Filip De Rynck** is emeritus hoogleraar bestuurskunde aan de UGent en kent het functioneren van de overheid in het bijzonder als zijn broekzak.
- **Philippe Van Wesenbeeck** staat aan het roer van de Dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning van de Stad Gent en weet als geen ander dat de ruimtelijke structuur niet ophoudt aan de stadsgrens.
- **Sarah De Boeck** schreef met het boek 'De essentiële economie', een belangrijke wake-upcall over de herwaardering van essentiële delen van onze economie en de nood aan een sociaal-ecologische transitie.

Filip De Rynck

“In Vlaanderen worden veel bevoegdheden en taken naar de steden doorgeschoven, maar de middelen volgen niet dezelfde beweging. De verzorgingsstaat wordt een verzorgingsstad. Lokale overheden, die onder een zware besparingsdruk staan, voelen zich daarom genoodzaakt om hun belangrijke hulpbronnen, zoals de publieke gronden, te verkopen om hun sociaal beleid te financieren.”

Sarah De Boeck

“Het OCMW heeft een grote financiële nood die we serieus moeten nemen. We kunnen niet zomaar allerlei ideeën op die gronden projecten, zonder na te denken over de financiële mechanismen voor de werking van het OCMW. We moeten zoeken naar alternatieve financiële strategieën, eventueel gekoppeld aan de publieke gronden, en de structurele onderfinanciering van OCMW's aanpakken.”

GROND ^{IS} MACHT

Philippe Van Wesenbeeck

“Er zijn veel fantastische plannen van de lokale en provinciale overheden, of van de Vlaamse overheid. Maar het probleem is de uitvoering ervan. We missen een bindende regionale visie, een strategie, een duidelijk kader. Dit gebrek leidt tot kortetermijn acties, zoals het verkopen van de publieke gronden. En het zijn juist deze grondposities die we nodig hebben als basis voor een duurzaamheids-, klimaat- en landbouwbeleid.”

Sarah De Boeck

“Grond wordt vandaag vanuit zijn ‘puntwaarde’ bekeken. Je knipt de grond uit op de perceelsgrenzen en plakt er direct een prijs op, soms nog met een toegevoegde speculatieve waarde. Dat is een heel enge manier om de waarde van grond te schatten. Je kan grond ook bekijken vanuit zijn relationele waarde. Wat betekent die grond doorheen de tijd? Wat betekent die grond in een ruimere context?”

Philippe Van Wesenbeeck

“Het moratorium op verkoop van publieke landbouwgrond loopt te vroeg af. Het debat is nog maar net begonnen! We hebben tijd nodig om een visie te kunnen vormen, het grotere kader te bekijken. Gronden zijn middelen waarmee we beleid kunnen uitvoeren.”

GENTSE GRONDEN

GROND ^{is} MACHT

“Van de Gemeenschap, voor de Gemeenschap”¹

Filip De Rynck – Emeritus hoogleraar bestuurskunde UGent

Het ‘Landschapspark Vlaamse Ardennen’ is een van de vijf sinds 2023 erkende landschapsparken in Vlaanderen. Een coalitie van lokale actoren had een mooi dossier opgebouwd rond, onder andere, deze strategische lijnen: ‘we versterken de typische landschapskennmerken om landbouw en natuur te beschermen’; ‘we versterken de kansen voor rendabele, grondgebonden landbouw’. Het dossier staat bol van de wens tot meer integratie: ‘het oplossen van de systeemcrisis vraagt om een transversaal antwoord, weg van de sectorale aanpak, richting samenwerking rond de kernkwaliteiten’.

Ik was lid van de jury voor de Landschapsparken en tijdens ons terreinbezoek vroeg de schepen van een kleine gemeente wat ze aan moesten met de publieke gronden waarvan het lokaal bestuur² eigenaar is. In het dossier van het Landschapspark stond niets over de publieke gronden van de lokale besturen van de regio, niets over de publieke gronden die onder andere de Stad Gent daar in bezit heeft, of over de publieke gronden in eigendom van de Vlaamse of federale overheden. Het viel op dat de lokale mandatarissen zelf ook het verband niet legden tussen de gronden van hun bestuur, de gronden van de overheid als totaliteit en de regionale ambities inzake landbouw die op het niveau van het Landschapspark waren geformuleerd en die zij wel mee hadden onderschreven. Niemand had daar een globaal zicht op. Er zaten wel veel kaarten in het dossier, maar geen overzichtskaart van de publieke gronden. Dat hoorde niet bij de terreinkennis, en was geen deel van het debat. Er is daarover tot nu toe in die regio trouwens geen debat, alleen een routineuze omgang met die gronden. Geld nodig = grond verkopen.

In deze case komen alle aspecten samen die aan bod kwamen tijdens de sessie over ‘Grond is Macht’.

Veel Vlaamse lokale besturen (en niet alleen in de Vlaamse Ardennen) hebben een zwakke bestuurskracht en het water staat hen ook financieel aan de lippen. De meesten weten niets eens hoeveel gronden lokaal in publieke handen zijn, zij weten niet wat er op die gronden gebeurt en ze hebben geen personeel dat met het beheer van deze gronden bezig is. Elke

overheid bekijkt haar gronden vanuit de eigen agenda. De lokale overheden zien de verkoop van publieke gronden als soelaas om het budget sluitend te krijgen, maar ze weten dat dit maar tijdelijk kan werken. Tot de grond op is.

Vaak horen we als vergoelijking dat de verkoop van deze gronden toch niets verandert aan de landbouwbestemming van die gronden. Voor de betrokken landbouwers heeft de verkoop van die gronden, zelfs al zijn ze maar een onderdeel van het bedrijf, desastreuze gevolgen voor de levensvatbaarheid van hun bedrijf. En we weten ondertussen maar al te goed dat die gronden vaak aan woekerprijzen worden verkocht, meestal aan de agro-industrie of aan particuliere vermogende kopers die daar paarden op zetten en vervolgens een vergunning krijgen om de oude stallen tot een zwembad met verhoogde parking om te bouwen. Wie rondfietst in de Vlaamse Ardennen, valt nu al van de ene verbazing in de andere ontsteltenis. De landbouwgrond komt niet alleen in andere handen, maar ze komt vooral in een andere logica terecht: van gebruikswaarde naar marktwaarde, van het collectieve naar het private, van overheid naar markt. En daardoor wordt publieke grond een deel van de marktlogica, die overigens voor landbouwgrond al langer helemaal uit evenwicht is. Jonge boeren hebben op deze markt geen schijn van kans meer. De schenkers van deze vaak historische erfgoedgronden draaien zich in hun vermolmd graf om.

We gebruiken vaak de term 'de overheid'. Voor publieke gronden bestaat die overheid echter niet, er zijn alleen vele apart van elkaar handelende onderdelen van de overheid. Het is de verdienste van het project Gentse Gronden dat voor het eerst, ook visueel, duidelijk wordt hoe belangrijk de grondposities van de overheid als collectief nog zijn, over alle territoriale en sectorale overheidsgrenzen heen. Het is een echte blikopener die ook in de Vlaamse Ardennen als een 'game changer' kan functioneren. Vanuit het perspectief van de integrale overheid zijn die aparte verkopen helemaal niet meer logisch. Bij elke individuele verkoop door een aparte overheid geeft de overheid als collectief beleidsinstrumenten uit handen. En vanuit dat integraal

overheidsperspectief is het evenzeer waanzin dat overheden een deel van die gronden aan elkaar verkopen: wat de ene overheid immers daarmee int, geeft de andere overheid daarmee uit. Voor burgers en de samenleving is dat een nuloperatie.

In 'De Graanrepubliek' beschrijft Frank Westerman het fascinerende en tumultueus leven van Sicco Mansholt, de eerste Eurocommissaris voor landbouw. Als Nederlands minister had hij er al voor gepleit om 'alle Nederlandse cultuurgrond in één keer te nationaliseren, een weldaad voor de agrarische gemeenschap'³. Het was toen, in de jaren 1950 al, een van zijn radicale voorstellen die het niet heeft gehaald. Maïka De Keyzer verwijst naar het zogenaamd mislukken van het plan Mansholt, terwijl vooral de ecologische doelstellingen nooit kansen kregen. Het ergste, vindt zij, is 'dat het idee van de maakbaarheid van de maatschappij en de zoektocht naar grootschalige landbouwplannen daarmee roemloos ten onder ging.'⁴ Sindsdien is een neoliberaal laissez-faire-beleid voor landbouwgrond de norm en vinden we het normaal dat deze voor het collectief kostbare grond geprivatiseerd wordt. Westerman sprak in 1994 met de doodzieke Mansholt. Opvallend is hoe die er toen voor pleitte de kleine boeren te beschermen en te subsidiëren als dragers van het landschap.

Het leven van Mansholt en de historiek van het Vlaamse en dus Europese landbouwbeleid tonen dat we op een cruciaal kantelpunt zijn beland. De publieke landbouwgronden kunnen de transitie van het landbouwbeleid ondersteunen. Voor de transitie naar duurzame landbouw en een goed leven voor landbouwers zou het wellicht nog veel beter zijn om alle landbouwgrond in collectieve handen te houden, maar laten we vooral niet te utopisch dromen.

In de nog steeds dominante neoliberale ideologie privatiseren we landbouwgrond rustig verder. Op een moment dat het klimaat kantelt en we steeds meer het belang van collectieve goederen opwaarderen, groeit een sociaal-ecologische visie op landbouw als ecosysteemdienstverlener. In plaats van een sluitpost op het jaarlijkse budget bekijken we landbouwgrond dan als beleidsinstrument van 'de integrale overheid'. Zoals grond ondertussen een instrument is voor de collectieve diensten van waterbeheer, bosuitbreiding en natuurontwikkeling, is grond dat

vandaag steeds meer ook voor de landbouw. Hoog tijd dus om over alle overheden heen van de virtuele grondenbank, die we nu voor het eerst op kaart hebben, ook een echte grondbank te maken. Meer hoeft dat niet te kosten: landbouw is nu al veruit de best gesubsidieerde private sector. We bekijken landbouw als een collectieve dienstverlening en daarom deels meebetaald door de overheid die nu ook al astronomische bedragen aan de geprivatiseerde landbouw besteedt. Het behoud van de publieke landbouwgronden is een deel van wat de gemeenschap financieel in die landbouwtransitie wil investeren.

Er zijn bescheiden signalen van een voorzichtige kanteling. Het project Gentse Gronden maakt daar deel van uit en versterkt die signalen. Gent zelf bijvoorbeeld maakt werk van een vernieuwde visie op landbouw en patrimonium en stelde in afwachting een tijdelijk moratorium in op de verkoop van haar gronden. Het grootste deel van haar gronden situeert zich in de ruime Gentse stadsregio. De stad Aalst zet in op ‘een actief beleid rond haar publieke landbouwgronden’. De stad heeft ondertussen, na de integratie van het OCMW, werk gemaakt van een visie op ‘haar interessante grondposities als krachtig instrument ... voor een sturend grondbeleid met oog voor kansen voor nieuwe startende boeren, het ondersteunen van een duurzame transitie en/of het ontplooiën van korte keten landbouw ... een veerkrachtig voedsellandschap dat zowel producent als consument ten goede komt.’⁵

“Elke verkoop op korte termijn in de Vlaamse Ardennen ondermijnt de ambities van het Landschapspark op de lange termijn.”

Het voorbeeld van de Vlaamse Ardennen toont dat er geen bovenlokale visie op de publieke landbouwgronden bestaat in het kader van een landbouwbeleid als onderdeel van het Landschapspark. Elke verkoop op korte termijn in de Vlaamse Ardennen ondermijnt de ambities van het Landschapspark op de lange termijn. Het concept van het Landschapspark steunt op een collectieve regionale visie die botst met de geatomiseerde beslissingen van elke aparte publieke instelling en met het gebrek aan een integrale ruimtelijke planning op het niveau van een dergelijk gebied.

Een overheidsbrede aanpak en een bovenlokale ruimtelijke visie vergen interventies vanop het Vlaamse niveau, ondersteund door lokale besturen zoals Gent en Aalst die mee het voortouw kunnen nemen. Er is vooreerst nood aan een defensieve of conservatieve Vlaamse maatregel. Op korte termijn is een moratorium op de privatisering van alle publieke gronden wenselijk. In het andere geval gaan de geatomiseerde verkopen gewoon door en hebben we straks misschien wel een beleidskader, maar geen gronden als beleidsinstrument meer.

“Kiezen voor het behoud van publieke gronden is een basisvoorwaarde om de transitie in de landbouw te ondersteunen. Wat van de gemeenschap is, blijft voor de gemeenschap inzetbaar, in het Vlaamse landschapspark.”

Al veel langer zijn er voorstellen om het gebiedsgericht ruimtelijk omgevingsbeleid in Vlaanderen structureel aan te pakken en beter te organiseren op gebiedsniveau. Op het niveau van de 15 Vlaamse referentieregio's (en de Vlaamse Ardennen zijn 1 van de 15) kan een meer op maat gemaakt en per gebied onderhandeld ruimtelijk beleidskader worden ontworpen, voor de bescherming van open ruimte, de bouwshift, de bosuit-

breiding... en dus ook voor de publieke gronden als hefboom voor een sociaal-ecologische landbouw. Dat kan in samenwerking tussen de Vlaamse overheid en de lokale actoren. De Vlaamse overheid heeft nu de Vlaamse Ardennen als Vlaams landschapspark erkend. Wie A zegt, moet nu B zeggen: de Vlaamse overheid kan als initiatiefnemer en partner werk maken van een bovenlokale bindende ruimtelijke visie.

Het beheer van de publieke gronden kan per regio bijvoorbeeld in een intercommunale grondbank vorm krijgen of in een grondbedrijf, met onder andere Gent als actieve partner in de Vlaamse Ardennen, eventueel in een partnerschap met de VLM als beheerder van de Vlaamse publieke gronden in dat gebied. Dat alles kan deel uitmaken van de Regiodeal per referentieregio, een instrument waarvan ondertussen de juridische en bestuurskundige contouren zijn verkend.^{6,7}

Voedselvoorziening en voedselzekerheid zijn een cruciaal onderdeel van de 'essentiële economie'. De toegang tot grond is steeds meer het belangrijkste obstakel voor (jonge) landbouwers. We weten dat verdere privatisering van de publieke gronden landbouwers nog meer in de problemen brengt en de open ruimte aantast. Kiezen voor het behoud van publieke gronden is een basisvoorwaarde om de transitie in de landbouw te ondersteunen. Wat van de gemeenschap is, blijft voor de gemeenschap inzetbaar, in het Vlaamse landschapspark.

Voetnoten

1 Titel naar M. DUMORTIER, ea, "De agroecologische transitie" in M. DE KEYZER (red) (2023), Tot de bodem. De toekomst van de landbouw in Vlaanderen, Universitaire Pers Leuven, KULeuven, p106.

2 We gebruiken in deze tekst de term 'lokaal bestuur' als 'de groep lokaal bestuur', waarmee we ook verwijzen naar publieke gronden die eigendom zijn van OCMW's en Kerkfabrieken. De discussie over de onderlinge verhoudingen laten we hier buiten beschouwing.

3 F. WESTERMAN (1999), De Graanrepubliek, Uitgeverij Atlas, Amsterdam, p160.

4 M. DE KEYZER (red) (2023), " Inleiding ", in Tot de bodem. De toekomst van de landbouw in Vlaanderen, Universitaire Pers Leuven, pp 15-16.

5 S. LIERMAN, N. CASTEELS en T. STOCKMAN (2024), "Stad Aalst voert een geïntegreerd en gedragen landbouwbeleid ", in Ruimte, nr 62, pp 64-66.

6 DE RYNCK, F., en L. JANSSENS (2023), Toekomstvisie voor het Lokaal en Binnenlands Bestuur in Vlaanderen, rapport van het Steunpunt Bestuurlijke Vernieuwing.

7 Departement Omgeving (2023), Juridische en financieel – organisatorische analyse van het instrument Regiodeal in het omgevingsbeleid, Idea – consult, Schoups advocaten en Atelier Romain, Brussel.

GENTSE GRONDEN

GROND MACHT

**“Daarmee dringt de vraag
zich op of de stedelijke
voedselplanning ook voor
echte verandering in het
voedselsysteem zorgt?
De discussie rond publieke
grond is daarbij een goede
lakmoesproef.”**

Michiel Dehaene

GROND

IS PLANNING

De tentoonstelling 'Gentse Gronden' en de Gentse Gronden Sessies vormden een uitstekende aanleiding om het Europese netwerk van voedselplanners uit te nodigen in Gent. De 11de editie van de AESOP Sustainable Food Planning Conferentie, die in Brussel plaatsvond, verplaatste zich daarom een dag naar Gent op vrijdag 21 juni 2024. Dit vormde op zijn beurt de aanleiding om het Gentse debat in een internationale context te plaatsen. Die internationale context laat toe om de specificiteit van de Gentse case scherp te krijgen. Ze is mogelijk ook een bron van inspiratie voor verdere actie en debat.

GENTSE GRONDEN

Stadsmuseum
Gent
22.03.2024
x 29.03.2024

STAM
ILVO

Gentse
Gronden expo

GROND ^{IS} PLANNING

Echo's vanuit de *sustainable food planning community*

Michiel Dehaene - Hoogleraar stedenbouw UGent

Stedelijke voedselplanning op een keerpunt, dat was het centrale thema van de AESOP Sustainable Food Conferentie die op 20 en 21 juni 2024 doorging in Gent en Brussel.¹ Twintig jaar geleden werd het stedelijk voedselvraagstuk breed aangekondigd als een nieuw thema binnen de ruimtelijke planning. Ondertussen ontwikkelde zich een brede praktijkgemeenschap en namen steden wereldwijd de handschoen van de voedselplanning op. Daarmee dringt de vraag zich op of de stedelijk voedselplanning ook voor echte verandering in het voedselsysteem zorgt? De discussie rond publieke grond is daarbij een goede lakmoesproef. Kunnen thema's als voedsel, landbouw en open ruimte mee wegen op harde kwesties zoals het stedelijk grondbeleid? Geldt voedsel als een van de sleutels voor een nieuw sociaal-ecologisch pact, of blijven we sociale, economische en ecologische doelen tegen elkaar uitspelen?

1 INTERNATIONALE CONTEXT: DE SPECIFICITEIT VAN DE GENTSE CASE

Een stad met een landbouwbeleid

Veel steden in Europa en daarbuiten werkten de afgelopen jaren aan een voedselstrategie. Gent profileerde zich als een voortrekker op dat vlak en kreeg daar ook de nodige internationale erkenning voor. Veel van die voedselplannen richten zich vooral op de verduurzaming van voedselconsumptie. Dat is niet verwonderlijk, aangezien de stad zich aan de consumptiezijde van het voedselsysteem bevindt. Ook in Gent lag de focus van de Gentse voedselstrategie 'Gent en Garde' op consumptie, met maatregelen als de reductie van voedselverspilling, de verduurzaming van wat er op de Gentse borden komt, de focus op publieke catering en schoolmaaltijden... Voorbij die aandacht voor de consumptiekant maken steden vandaag de verbinding met de noodzakelijke landbouwtransitie.

Gent keurde recent een stedelijke visie op landbouw goed.² En dat is best uitzonderlijk. Weinig steden voelen de noodzaak om ambities en doelen te formuleren rond landbouw.

Bovendien beperkt de visie zich niet tot het eigen grondgebied. Dat Gent over grond beschikt buiten haar eigen administratieve grenzen was daar de directe aanleiding voor. Gent kiest in de landbouwvisie de kant van de boeren en wijst op de preciaire economische situatie van landbouwers in de stadsrand. De stad benoemt ook de gewenste richting van de landbouwtransitie, namelijk een transitie naar agroecologische landbouw. Daarmee vervoegt Gent een groeiend netwerk van steden die agroecologie omarmen als normatieve toetssteen voor het eigen beleid.³

“Waar voor veel duurzaamheidsthema’s de stad als oplossing wordt opgevoerd, is het duidelijk dat als het op voedsel aankomt de stad eerder deel van het probleem is. We lijken te hebben geaccepteerd dat met verstedelijking landbouw en landbouwers verdwijnen.”

Stadsontwikkeling hield historisch gelijke tred met de ontwikkeling van de landbouw in het ommeland, die de stad van voedsel moest voorzien. Geleidelijk verdween voedselzekerheid van de stedelijke agenda, met de ontwikkeling na de Tweede Wereldoorlog van het Gemeenschappelijk Europees Landbouwbeleid als sluitstuk. Stadsuitbreiding ging vervolgens stelselmatig ten koste van landbouwgrond. Waar voor veel duurzaamheidsthema's de stad als oplossing wordt opgevoerd, is het duidelijk dat als het op voedsel aankomt de stad eerder deel van het probleem is. We lijken te hebben geaccepteerd dat met verstedelijking landbouw en landbouwers verdwijnen. De ruimtelijke planning organiseerde mee de substitutie van lokale landbouwproductie door productie elders.

Nieuw in de discussie is het inzicht dat we in datzelfde proces ook de (politieke) controle verloren hebben over het eigen voedselsysteem. Hoe maken we de stad terug deel van de oplossing? Hoe bouwen we een omgeving waarin plaats wordt gemaakt voor eerlijke en ecologische landbouw en waarin consumenten de verantwoordelijkheid kunnen nemen over de sociale en ecologische impact van wat ze elke dag eten?

Toegang tot grond en regulering van grondprijzen

Er is geen ruimte voor landbouw in een stedelijke grondmarkt. De stedelijke druk op de prijs van landbouwgrond maakt landbouw niet alleen economisch onleefbaar, het maakt grond ook ontoegankelijk voor nieuwe startende boeren. Regulering is noodzakelijk als we straks nog landbouw en boeren willen overhouden in de stadsrand. Internationale vergelijking laat zien dat veel mogelijk is op dit vlak. De Franse context wordt hierbij veelvuldig aangehaald, omdat daar een systeem bestaat dat de prijs bij verkoop van landbouwgrond reguleert. De SAFERs zijn lokale landbouworganisaties die elke verkoop van landbouwgrond vergelijken met de 10 meest recente transacties binnen het gebied waar de organisaties actief zijn. Indien de prijs afwijkt kunnen deze organisaties de verkoop blokkeren, een voorkooprecht uitoefenen en zo kansen geven aan lokale landbouwers. In Vlaanderen wordt reikhalzend uitgekeken naar een dergelijk systeem. In de Franse context wordt echter gewezen op de

grote controle van gangbare landbouwactoren op de werking van de SAFERs en de mate waarin ze de realisatie van transitiedoelen en toegang van nieuwkomers in de weg staan. Misschien moeten we in Vlaanderen alvast beginnen met gewoon de prijsontwikkeling publiek te monitoren.

De sterke verweving van stedelijk en landbouwkundig grondgebruik

Gent, en bij uitbreiding Vlaanderen, wordt gekenmerkt door een zeer divers mozaïek in grondgebruik, inclusief een sterke menging met allerlei open ruimte- en landbouwgebruik. Die sterke menging plaatst de landbouw in competitie met ander ruimtegebruik. Tegelijk biedt dit patroon ook veel kansen om net allerlei koppelingen en complementaire verbanden tussen die functies te cultiveren. Het aanhalen van de relaties tussen landbouw en verstedelijking beperkt zich in de Vlaamse context niet tot productie in de rand en consumptie in het centrum. Het gaat ook om onmiddellijke nabijheidsrelaties tussen boeren en hun burens. Dat is wellicht het meest tastbaar als het gaat om het gedeeld gebruik van infrastructuur. In Vlaanderen wordt langs historische landbouwwegen gewoond. Wat we vandaag te makkelijk als stedelijke woonlinten zien is vooral een bewoond productief landschap. Maar het gaat ook over de heruitrusting van dat landschap in functie van landbouw. Lokale productie bestond bij gratie van molens, olieslagerijen, slachthuizen, plaatselijke markten, regionale veilingen die lokale producenten en consumenten met elkaar verbonden, jeneverstokerijen waarvan de restproducten voor veevoeder en vervolgens voor vlees en mest zorgden, verenigde melkerijen waarvan de stoommachines 's nachts voor licht in het dorp zorgden. Daarnaast is er de overlap tussen de ecologische en landbouwkundige betekenis van natuur: permanent grasland waar gehooid wordt, dieren die schaduw vinden in de bosrand, uitwisseling van nutriënten op landschapsniveau.

Wat vandaag ontbreekt is de verbeelding om het verstedelijkt landschap in Vlaanderen opnieuw samen te stellen in functie van een toekomstgeoriënteerde landbouwtransitie en daarvoor de nodige coalities te bouwen. Dit kan niet zonder

een gebiedsgerichte aanpak en een actief grondbeleid voor de landbouw. Daarmee bedoelen we de actieve en strategische participatie in het grondbeleid door de overheid in functie van de

gewenste ruimtelijke ontwikkeling. In de context van de stad is dit courant en behoort dit tot de opdracht van stadsontwikkelingsbedrijven. Als het over landbouw gaat wordt daar argwanend naar gekeken. Nochtans bestaan daarvoor alle instrumenten die vandaag door een organisatie als de VLM eerder voor natuurontwikkeling dan voor landbouw worden ingezet. Dat was in het verleden wel anders. Instrumenten die vroeger voor schaalvergroting werden gebruikt zouden net zo goed voor schaalverkleining en een transitie naar agro-ecologische stadsgeoriënteerde landbouw kunnen worden aangewend.

“Wat vandaag ontbreekt is de verbeelding om het verstedelijkt landschap in Vlaanderen opnieuw samen te stellen in functie van een toekomstgeoriënteerde landbouwtransitie en daarvoor de nodige coalities te bouwen. Dit kan niet zonder een gebiedsgerichte aanpak en een actief grondbeleid voor de landbouw.”

2 INTERNATIONALE INSPIRATIE: RECHT OP GROND EN GRONDRECHTEN

‘Land for What? Land for Whom?’ was een evenement dat een eerste keer georganiseerd werd in London in 2016 door het Britse *Land Justice Network*, een brede coalitie van organisaties die actie voeren rond grondrechten.⁴ Opmerkelijk aan dit netwerk is dat het partijen samenbrengt rond grond en sociale rechtvaardigheid met betrekking tot verschillend thema’s: landbouw, klimaat, biodiversiteit, wonen. Deze partijen schreven samen een inspirerend document: *‘the Peoples Land Policy’*.⁵ De Gentse Gronden Sessies doen mij dromen van een dergelijke brede coalitie en beweging in de Gentse context die verschillende aspecten van het recht op grond met grondrechten verbindt, te beginnen bij de verbinding tussen voedsel en huisvesting.

Centraal in de sessies stond het publiek karakter van het grondbezit. Dat publiek karakter is geen kwestie van een eigendoms-titel die een overheidspartij toebehoort, maar draait om de publieke betekenis van dit patrimonium. Die betekenis moeten we vandaag opnieuw construeren. Denken over de rechten die de samenleving aan dit patrimonium kan ontlenen, is daarvoor een goed vertrekpunt. We zijn aangekomen bij een breed

debat over publieke grond als integraal onderdeel van het 'recht op de stad'. Dat is zowel het recht op de voordelen die we aan de stad ontlenen als het recht om mee te bepalen hoe die eruit ziet, welke collectieve verbanden het leven in de stad ondersteunen en wie daar iets aan heeft.

De landbouwdimensie van de discussie rond grond draait binnen het Britse *Land Justice Network* rond een lange geschiedenis met feodale wortels van de concentratie van grond in weinig handen. In de Belgische context ziet dit verhaal er helemaal anders uit. Benjamin Seebohm Rowntree, die in 1910 het wonderlijke boek *'Land and Labour: Lessons from Belgium'* voor een Brits publiek publiceerde, verwonderde zich over de versnipperde eigendomsstructuur in België. De verwondering gaat uit naar het feit dat deze versnipperde structuur toch een grotere landbouw(?)productiviteit opleverde dan in Groot Brittannië. De oorzaak: het Belgisch erfenisrecht dat telkens de landbouw-eigendom over alle kinderen verdeelt. Dit staat in contrast met een systeem dat die rechten exclusief aan de oudste toekent. Rowntree ontdekte samen met zijn Britse lezers het positief effect van grondmobiliteit. De versnipperde eigendom maakte het mogelijk voor kleine boeren om grond te verwerven en voor de erfgenamen die verder aan landbouw doen om telkens opnieuw een bedrijf samen te stellen. Het feit dat een stad als Gent in 160 bedrijven grond bezit, gemiddeld 1/3 van het areaal, is deel van die traditie waarin boeren met de complexiteit van

“Instrumenten die vroeger voor schaalvergroting werden gebruikt zouden net zo goed voor schaalverkleining en een transitie naar agro-ecologische stadsgeoriënteerde landbouw kunnen worden aangewend.

een relatief versnipperde eigendomsstructuur om konden en in hun voordeel wisten om te buigen.

Maar is die versnipperde eigendomsstructuur en grote grondmobiliteit vandaag nog een voordeel, in een context van krimpend aanbod, toenemende financialisering en speculatie? Het antwoord is wellicht genuanceerd. Deze verdeelde eigendomsstructuur werkte constructief zolang landbouwgrond kon circuleren als landbouwgrond, waar bodems en hun feitelijk

landbouwgebruik de waarde van die grond bepaalden. Een discussie rond publiek landbouwgrondbezit is een uitgelezen kans om het publieke, gedeelde belang van een correcte waardering van de gebruikswaarde van landbouwgrond opnieuw centraal te stellen.

“De controverse rond de verkoop van publieke grond bracht de stad in verlegenheid. Maar met de respons op die controverse zet Gent zich terug op de kaart.”

Gent stond de afgelopen jaren in de belangstelling. Voortrekker op vlak van voedselplanning. De controverse rond de verkoop van publieke grond bracht de stad in verlegenheid. Maar met de respons op die controverse zet Gent zich terug op de kaart. De stad wijdde een tentoonstelling aan het thema in haar eigen Stadsmuseum en gaf plaats aan het debat. Dat maakte alvast indruk op het internationale netwerk van voedselplanners die in juni te gast was. De stad heeft de kans om zich als voortrekker in het debat over het recht op grond en grondrechten op de kaart te zetten, zowel in Vlaanderen als daarbuiten.

Voetnoten

1 [Website](http://www.aesopsfp.wordpress.com) Aesop Sustainable Food Planning Conferentie 2024, www.aesopsfp.wordpress.com

2 [Website](#) Landbouw in Gent: duurzaam en stadsgericht.

3 Interessant in deze context is het Spaanse netwerk van gemeentes voor agroecologie ([Red de Municipios por la Agroecología](#)). Voor een brede verkenning van de betekenis van agroecologie als kader voor stadsontwikkeling: [website Agroecological Urbanism](#)

4 [Website](#) 'Land for What? Land for Whom?'

5 [Website](#) 'People's Land Policy'

**Publieke grond is van publiek belang.
Zetten we nu het publiek debat verder?**

**Publieke landbouwgrond is een
verdwijnd sociaal patrimonium.
Kan publiek grondbezit ook de sleutel zijn
van een nieuw sociaal contract
tussen boeren en burgers?**

**Publieke gronden worden door geldgebrek verkocht.
Hoe pakken we de oorzaak van dat probleem aan?**

**Het verlies van publieke landbouwgrond
demonstreert de afwezigheid
van een landbouwgrondbeleid.
Kan het debat over publieke
landbouwgrond dit helpen doorbreken?**

**Goed voedsel kan stad en landbouw verbinden.
Zijn de publieke gronden hier de eerste schakel?**

**Toegang tot publieke grond kan
landbouwers ademruimte bieden bij transitie.
Hoe kunnen we succesvolle
pilotprojecten structureel uitrollen?**